

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav jazyků a komunikace neslyšících

Čeština v komunikaci neslyšících

Bakalářská práce

Karolína Šiková

**Genderlekt v ČZJ: sociolingvistická analýza lexikální
zásoby**

Genderlect in Czech Sign Language: sociolinguistic analysis of
vocabulary

Praha 2020

Vedoucí práce: Mgr. Jakub Jehlička

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 17.5.2020

.....
Karolína Šiková

Poděkování:

Mé poděkování v první řadě patří mému vedoucímu práce, Mgr. Jakubovi Jehličkovi, který měl se mnou během psaní obrovskou trpělivost, velice ochotně mi zodpovídal všechny mé dotazy a v případech potřeby mě v psaní vedl správným směrem. Moc děkuji všem respondentům, kteří byli ochotni se mého výzkumu zúčastnit. Můj vděk samozřejmě patří i rodině a přátelům, kteří se mnou měli velkou trpělivost a snad mě mají i nadále rádi.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá tématem genderlektu v rámci sociolingvistiky českého znakového jazyka. Nejprve jsou představeny přístupy a výzkumy na toto téma, které byly aplikovány v lingvistice různých mluvených či znakových jazyků. Následně na základě analýzy elicitovaných projevů rodilých mluvčích práce zjišťuje, zda se i v českém znakovém jazyce objevují jazykové rozdíly, vzniklé v závislosti na pohlaví mluvčích. Výsledky výzkumu potvrzují existenci genderových lexikálních i fonologických variant znaků, jsou objeveny i rozdíly v četnosti užití některých jazykových prostředků či v kompozičním stylu.

Klíčová slova: český znakový jazyk, genderlekt, pohlaví, sociolingvistika, lexikon, varianta

Abstract

This bachelor thesis focuses on the topic of genderlect of genderlect in relation to sociolinguistics of the Czech Sign Language. Primarily, the existing approaches and research of this field are described, particularly the research applied to linguistics of various spoken and sign language. Secondly, the thesis investigates whether there are any gender language differences in Czech Sign Language through an analysis of elicited production of native speakers. The results confirm the existence of gender lexical and phonological sign variation. Furthermore, the differences in frequency of usage of certain linguistic means are revealed together with the difference in compositional style.

Key words: Czech Sign Language, genderlect, gender, sociolinguistics, lexicon/vocabulary, variation

Obsah

Úvod.....	6
1. Sociolingvistika a <i>genderlekt</i>	7
1.1 Počátky genderového faktoru jako předmětu zájmu sociolingvistiky	7
1.2 Pojem <i>genderlekt</i>	7
1.3 Dřívější přístupy a teorie.....	8
1.4 Nejnovější přístupy a teorie	10
2 <i>Genderlekt</i> v mluvených jazycích	11
3 <i>Genderlekt</i> ve znakových jazycích	14
3.1 Konkrétní příklady genderových variant	15
3.2.1 Varianty fonologické	15
3.2.2 Varianty lexikální.....	17
3.2.3 Varianty jiného typu	18
3.3 Přehled dosavadních poznatků v českém znakovém jazyce	19
4 Výzkumná část.....	26
4.2 Cíl výzkumu.....	26
4.3 Metodologie výzkumu	26
4.3.1 Charakteristika výzkumného vzorku	27
4.3.2 Metodologie sběru dat	28
4.4 Analýza a zpracování dat.....	30
4.5 Výsledky výzkumu.....	31
4.5.1 Styl popisu	31
4.5.2 Jazykové prostředky	33
5 Diskuze	39
Závěr	43
Seznam použitých zdrojů.....	45
Přílohy.....	I
Příloha č. 1 – Stimuly	I
Příloha č. 2 – Tvary rukou.....	IV
Příloha č. 3 – Výskyt znaků ve videích s přesnými časovými údaji	V
Příloha č. 4 – Dotazník pro sběr metadat o respondentech	VI
Příloha č. 5 – Informovaný souhlas s účastí ve výzkumu a se zpracováním osobních údajů	VII
Příloha č. 6 – Multimediální příloha.....	VIII

Úvod

Gender zcela jistě nepatří mezi témata, kterými by se lingvistika zabývala mezi prvními. Sociolingvistika začala s pohlavím jako sociolingvistickým faktorem pracovat teprve v 70. letech minulého století. Ve stejnou dobu také začalo lingvistické zkoumání znakových jazyků. Českému znakovému jazyku se lingvistika věnuje od 90. let minulého století. Za tuto krátkou dobu zkoumání zatím nebylo otázkám genderu v tomto jazyce věnováno mnoho pozornosti, a také právě proto vznikla tato práce.

Cílem práce je zjistit, zda se projev v českém znakovém jazyce liší v závislosti na pohlaví mluvčích. Práce se v první řadě snaží ověřit existenci genderově podmíněných lexikálních či fonologických variant znaků, ale pokusí se shrnout i rozdíly jiného charakteru, které se na základě analýzy získaného materiálu objeví.

První část práce popisuje, jaký byl vývoj lingvistického přístupu v otázce genderu jako sociolingvistického faktoru. Vysvětluje pojem *genderlekt* a představuje několik výzkumů, které byly provedeny na cizích mluvených i znakových jazycích. V rámci práce jsou také shrnuty dosavadní poznatky o *genderlektu* v českém znakovém jazyce.

Druhá část práce spočívá v empirickém ověření vybraných předpokladů na základě dosavadních výzkumů prostřednictvím analýzy elicitované produkce českého znakového jazyka. Toho se snaží docílit na základě zpracování materiálu elicitovaných projevů rodilých mluvčích. Oslovení respondenti tvoří relativně homogenní skupinu tak, aby byly v co nejvyšší možné míře eliminovány jiné ovlivňující faktory, jako je například věk či region. Aby bylo možné porovnat, zda mezi mužskými a ženskými mluvčími existují rozdíly nejen lexikální či fonologické, ale i jiného charakteru, je metodou sběru materiálu elicitace na základě popisu tří obrázků. Témata obrázků jsou vybrána tak, aby naváděla respondenty k produkci znaků, u kterých se výskyt lexikální či fonologické varianty v českém znakovém jazyce předpokládá. Popis obrázku zároveň umožňuje zaměřit se i na další možné genderové rozdíly v projevu, například na stylizaci, podrobnost popisu, poměr objektivnosti a subjektivnosti při popisování či frekvenci užití určitých jazykových prostředků.

1. Sociolingvistika a *genderlekt*

1.1 Počátky genderového faktoru jako předmětu zájmu sociolingvistiky

Jennifer Coatesová (2007, s. 62) vysvětluje, proč podle ní sociolingvistika až do 70. let minulého století nepovažovala pohlaví mluvčích za faktor, který by měl vliv na podobu jazyka. Jedním z důvodů mohl být fakt, že sociolingvistice se v té době věnovali téměř výhradně pouze muži, takže „mužský jazyk“ byl považován za normu. Sociolingvistika tedy v té době pracovala pouze se sociálními faktory, jako je region, etnicita, věk či příslušnost ke společenské třídě. Za prvotní impuls ke zkoumání vlivu genderového faktoru na jazyk považuje Coatesová publikaci od jedné z prvních sociolingvistek Robin Lakoffové – *Language and Woman's Place*, která vyšla v roce 1975. I autorka této publikace vnímá příčinu absence genderového faktoru, jako předmětu zkoumání v sociolingvistice, v nedostatku žen v rolích veřejných řečníků (ať už na akademické půdě, nebo například v politické sféře).

1.2 Pojem genderlekt

S termínem *genderlekt*¹ (*genderlect*), který je v této bakalářské práci používán, začala jako první pracovat Deborah Tannenová (1990). Pojem vychází z termínů *dialekt* (*dialect*) a *rod/pohlaví*² (*gender*). *Genderlektem* tedy autorka označuje podobu jazyka vázanou na pohlaví jeho mluvčích. Jak poznamenává Coatesová (2007, s. 63), v prvotních lingvistických pracích zaměřených na toto téma, které vznikaly v 70. letech 20. století, se místo termínu *gender* objevuje termín *sex*³. Ten je ovšem obsahově poněkud nepřesný. Pojem *sex* odkazuje pouze k odlišným fyziologickým znakům jedince, zatímco *gender* dle Velkého sociologického slovníku (1996) je „termín používaný pro skupinu vlastností a chování formované kulturou a spojené s obrazem muže a ženy“, a zohledňuje tedy spíše sociální kontext (vliv výchovy, kulturního prostředí apod.; Linhart, Petrusek, Vodáková & Maříková, 1996, s. 339). Tato

¹ Macurová (1992) uvádí jako další možný překlad termín *genolekt*, odvozený od latinského slova *genus* („mluvnický rod“ s rozšířeným významem „druh, skupina“). V české literatuře se však častěji setkáváme s výrazem *genderlekt*.

² Český ekvivalent je však obsahově nepřesný (viz terminologický problém *sex* × *gender* níže v textu), proto bývá často přejímán původní termín *gender*. Vhodnější by byl výraz „sociální pohlaví“, který uvádí Nový encyklopedický slovník češtiny (2017).

³ Termín *sex* používají například Robin Lakoffová (1975) nebo Peter Trudgill (1995).

terminologická nepřesnost souvisí s odlišným chápáním příčin jazykových rozdílů daných pohlavím mluvčího, jak vysvětluje následující kapitola.

1.3 Dřívější přístupy a teorie

Jak již bylo zmíněno, lingvistika se začíná genderovým rozdílům v jazyce věnovat až v druhé polovině 20. století. Tato nová oblast zájmu sociolingvistiky podminila vznik nových lingvistických směrů, kterými je rodová/genderová lingvistika a feministická lingvistika. Přístup těchto dvou disciplín se liší ve způsobu, jakým na genderové jazykové rozdíly nahlíží. Feministická lingvistika v nich vidí diskriminaci žen na jazykové úrovni, oproti tomu genderová lingvistika rozdíly chápe jako přirozený jazykový vývoj, který je odrazem odlišných sociálních rolí mužů a žen.

Coatesová (2007, s. 63–67) zmiňuje, jakým způsobem bylo na *genderlekt* v minulosti nahlíženo a jak vypadaly prvotní výzkumy. Ty se totiž zaměřovaly na to, jakým způsobem se liší promluvy muže a ženy ve společné konverzaci mezi oběma pohlavími. Šlo o kvalitativní výzkumy, jejichž centrem zájmu byla výslovnost a gramatika. Tyto výzkumy přinesly dva zajímavé objevy. Prvním z nich bylo zjištění, že ženy používají více spisovných (standardizovaných) výrazů než muži. Podle Coatesové (2007, s. 64) byl tento fakt později potvrzen dalšími výzkumy po celém světě.⁴

Druhým objevem pak byla tendence žen přijímat jazykové změny rychleji než jejich mužské protějšky, u kterých převažuje v tomto ohledu konzervativnější přístup. Ke stejnému závěru došel nakonec i William Labov (2001, s. 319), kterému se v jeho výzkumech nepotvrdil původní předpoklad, že by tyto tendence byly způsobeny jiným faktorem než genderem (například příslušností k určité sociální třídě). Labov (1990) také poukazuje na zajímavý jev, který označuje jako „gender paradox“. Ženy sice obecně více tíhnou k používání progresivnějších variant, ale zároveň silněji odolávají přijímání různých variant regionálních.

V 80. letech se potom oblast zájmu sociolingvistů přesouvá od zkoumání gramatiky a výslovnosti ke konverzačním strategiím mužských a ženských mluvčích. Dalším posunem je také odstup od pouhého srovnávání promluv mužů a žen mezi sebou k detailnějšímu popisu jednotlivých promluv. Výzkumy se nově zaměřují na

⁴ Tyto tendence se nepotvrdily ve výzkumech provedených na respondentech vyššího věku (Nichols, 1976; 1983). V těchto výzkumech ženy užívaly více regionálních variant než spisovných termínů. To lze vysvětlit tím, že ženy dříve neměly tak snadný přístup ke vzdělání, což mohlo mít za důsledek, že se v životě setkaly pouze s nářeční varietou svého jazyka.

jazykovou interakci v rámci stejného pohlaví s důrazem na neformální hovory v kruhu přátel (Coates, 2007, s. 64).⁵

Další výzkumy a jejich výsledky měnily lingvistický přístup k jazykovým rozdílům mezi muži a ženami. Coatesová (2009, s. 65–66) uvádí, že můžeme vymezit čtyři základní přístupy, které se v genderové lingvistice objevily. První z nich je založený na představě normy a odchylky (*deficit approach*), který vnímá „mužský jazyk“ jako ten správný a ženám doporučuje, aby svůj jazyk přizpůsobovaly tomu mužskému. Podle druhého, tzv. dominantního přístupu (*dominance approach*), jsou genderové rozdíly v jazyce pouze odrazem situace ve společnosti, kdy muži mají oproti ženám dominantnější pozici. Přístup vycházející z teorie dvou kultur (*difference approach*) nahlíží na genderové jazykové rozdíly s respektem k oběma pohlavím. Považuje muže a ženy za členy rozdílných subkultur a jazykové odlišnosti vnímá jako přirozený odraz rozdílného myšlení, vnímání reality a zkušeností. Posledním přístupem je konstruktivistický přístup (*social constructionist approach*), který tvrdí, že je třeba vnímat gender jako sociálně a kulturně podmíněný. Zhruba od 90. let minulého století tento přístup mezi sociolingvisty převažuje.⁶ Odklon od chápání genderu jako pohlaví ke komplexnějšímu pojetí, kdy je vnímán spíše jako výsledek sociálního konstrukt, popisuje například Kirk Hazen (2013, s. 14). Lucas (2001) zase upozorňuje, že genderové rozdíly v jazyce vznikají vlivem několika sociálních faktorů zároveň, a je proto potřeba komplexního pohledu na tuto problematiku. Mužům a ženám není gender „dán“ už při početí, ale vytváří si ho až během svého života jako součást své sociální identity. Nelze ho tedy chápat jako něco statického a jednorázově získaného, ale naopak jako něco neustále se rozvíjejícího (Coates, 2007, s. 66).

Terminologická nejednotnost, která byla již zmíněna v předchozí kapitole, a která se v odborných textech objevuje, je způsobena dřívějším rozdílným chápáním příčiny jazykových rozdílů mezi mužskými a ženskými mluvčími. Dle Coatesové (2007, s. 63) totiž dříve sociolingvisté vůbec nerozlišovali mezi biologickými a kulturními vlivy na mluvčího.

⁵ Na mužskou řeč se zaměřuje ve svých pracích například Scott F. Kiesling (1997; 1998), naopak specifika v hovorách mezi ženami zase zachytila například Jennifer Coatesová s Deborah Cameronovou (1989).

⁶ Nicméně stále se najdou tací, kteří se s tímto názorem neztotožňují a prosazují teorii „the new biologism“, jež považuje gender za vrozenou predispozici, vycházející ze způsobu života našich předků. Cameronová (2010) upozorňuje, že je sice důležité, že se v této oblasti objevují nové biologické poznatky, ale žádné z nich zatím neboří lingvistické výzkumy a již ověřené teorie. Podstatné podle ní je, aby odborníci z různých oblastí v návaznosti na nové poznatky spolupracovali mezi sebou, nikoli napadali cizí teorie.

1.4 Nejnovější přístupy a teorie

Z předchozí kapitoly vyplývá, že od doby, kdy se sociolingvistika začala otázkami genderových rozdílů v 70. letech zabývat, udělala obrovský posun. Tento skok výstižně popisuje Kirk Hazen, který uvádí dominantní výzkumné otázky v této z oblasti z roků 1970 a 2010:

- „Výzkumná otázka v roce 1970: *Jakým způsobem mluví ženy jinak než muži?*“
- Výzkumná otázka v roce 2010: *Jakým způsobem tento mluvčí vyjadřuje svůj gender v této konkrétní promluvě?*“ (Hazen, 2014, s. 17)

Hazen tím upozorňuje na důležitý odklon v otázkách od „všichni stejného pohlaví“ na „jeden konkrétní mluvčí“ a na přechod od „pohlaví“ na „gender“. K obdobnému závěru došla i Penelope Eckertová (2012), která historicky vymezila tři vlny v přístupu zkoumání genderových jazykových variant. Do první vlny zařazuje Williama Labova a jeho kvantitativní výzkumy, které daly sociolingvistice první představy o jazykových variantách ve vztahu k makrosociálním faktorům, jako je věk, sociální třída, gender a etnicita. V druhé vlně už se začaly objevovat kvalitativní výzkumy, které se zaměřovaly na jazykové varianty a regionální vlivy. Třetí vlna se od předchozích dvou liší především změnou úhlu pohledu na tuto problematiku. Na rozdíl od první a druhé vlny řeší, jakým způsobem se jazykové proměnné podílejí na konstrukci stylu mluvčího, nikoli jaký mají sociální faktory vliv na jeho jazykový projev.

V současné době v lingvistice dominuje konstruktivistický přístup, jehož pojetí genderu bylo nastíněno výše v textu. Důležitý posun se objevuje i ve výzkumné oblasti, kdy respondenty již nejsou pouze členové poměrně homogenní skupiny anglicky mluvících příslušníků střední sociální vrstvy bílé pleti, ale sociolingvisté rozšiřují své studie na muže a ženy jiných národností, kultur, jiné barvy pleti, jiné než heterosexuální orientace, různého věku, nebo na lidi s hendikepem (Coates, 2007, s. 67; Schilling, 2001, s. 235–237).

2 *Genderlekt* v mluvených jazycích

Přístupy a teorie, které byly zmíněny v předchozí kapitole, vychází primárně ze zkoumání mluvených jazyků. Jde však o obecný přehled, který měl za cíl nastínit, jaký byl vývoj sociolingvistiky v oblasti zkoumání *genderlektu*. V této kapitole uvedu závěry výzkumů Robin Lakoffové, na které odborná literatura často odkazuje. Dále zmíním příklady některých nedávno provedených výzkumů, a jelikož se jejich závěry v podstatě shodují se závěry Robin Lakoffové, zaměřím se spíše na+ užitou metodologii. Přehled výzkumů však nebude zcela vyčerpávající, jelikož se má práce zaměřuje na *genderlekt* v českém znakovém jazyce, budu věnovat více prostoru následující kapitole, která se zabývá *genderlektem* v jazycích znakových.

Tannenová (1990) uvádí, že jazyk mužů a žen se liší v již samotném komunikačním cíli. Zatímco muži jazyk často užívají k prostému sdílení informací (referenční funkce jazyka), ženy často komunikují s cílem navázat vztahy a následně si je udržovat (fatická funkce jazyka). Obě pohlaví se také odlišují v tématech hovoru, která jsou odrazem již zmíněných cílů komunikace. Ženy častěji hovoří o jiných lidech a jejich vztazích nebo o svých vlastních vztazích, naproti tomu nejčastějšími tématy mezi muži jsou práce a sport (Lakoff, 1975). Robin Lakoffová se ve svých pracích zaměřuje zejména na charakteristiku tzv. „ženské řeči“. Uvádí několik specifických prvků typických pro ženský projev – větší gramatická korektnost, preciznější výslovnost, eufemismy, tázací dovětky, intenzifikační prostředky, imperativ vyjádřený otázkou, méně vulgárních výrazů. Příčinu toho, proč se tyto jazykové prvky častěji objevují právě u žen, vidí v tom, že na dívky je již od malička kladen od okolí větší tlak, aby mluvily slušně a spisovně. Tato požadovaná slušnost ale občas vede k vyhybavému vyjadřování s cílem vyhnout se přímému vyjádření nesouhlasu či rozkazu, což může mít za důsledek, že projev působí málo sebevědomě (Lakoff, 1975, s. 15–26). Jiná specifika v lexiku „ženské řeči“, která pravděpodobně souvisí spíše s rozdílnými konverzačními tématy a oblastmi zájmu mezi pohlavími, jsou například časté užití tzv. „empty adjectives“ (např. „sweet“, „lovely“) a deminutiv, nebo širší slovní zásoba v určitých sémantických oblastech, jako jsou například „barvy“ (Lakoff, 1975, s. 8–12).

Lingvistické studie, které vznikají v poslední době, využívají velkého rozmachu sociálních sítí tím, že pro své výzkumy čerpají z jazykových dat, která na těchto sítích přibývají dennodenně v obrovském množství. Zaměřují se tedy na psanou formu jazyka. Významným zdrojem je pak konkrétně platforma Twitter (Bamman et al., 2014, s. 137).

Jazykových dat ze sociální sítě Twitter využil ve svém výzkumu například Steven Coats (2017) nebo Bamman et al. (2014). V obou výzkumech byla data sbírána v průběhu několika měsíců. Vzhledem k tomu, že sociální síť je volně přístupná komukoli s připojením k internetu, museli se výzkumníci potýkat s tím, že některá data byla na platformu přidána od uměle vytvořených (tzv. spamových) profilů, profilů celebrit, spravovaných několika lidmi zároveň, či profilů vytvořených pro komerční účely. Bamman et al. (2014, s. 139–140) detailně popisuje, jaké filtry bylo třeba nastavit, aby byla data od těchto nežádoucích profilů vyřazena z výzkumného materiálu. Cílem obou výzkumů bylo zjistit, jestli se lexikální (i jiné) výrazy, které muži a ženy nejčastěji na Twitteru používají, odlišují. Oba výzkumy zvolily reverzní postup pro přiřazení lexémů k pohlaví autorů, než jaký je tradičně u výzkumů používán.

„Jako závislou proměnnou jsme zvolili pohlaví autorů, nezávislou proměnnou pro nás bylo 10 000 nejfrekventovanějších lexémů (zahrnujících i jednotky jako emotikony a interpunkční znaménka). Naopak v tradičním postupu je zvykem pohlaví autora používat jako nezávislou proměnnou, která může vést k určité lexikální variantě.“ (Bamman et al., 2014, s. 141)

Mimo tohoto dichotomního rozdělení dle pohlaví Bamman et al. (2014) rozřadili frekventované lexikální výrazy na základě podobnosti do 17 různých skupin, a teprve poté přiřazovali k jednotlivým výrazům pohlaví autora. U 14 ze 17 skupin se ukázalo, že většina autorů výrazů v rámci jedné skupiny spadá pod jedno či druhé pohlaví.

Závěry těchto dvou výzkumů⁷ z velké části odpovídají závěrům Robin Lakoffové. Ženy častěji volí intenzivnější a expresivnější způsob vyjadřování⁸ (např. znásobování hlásek ve slově – „nooo waaay“ či hojnější užívání emotikonů) a spisovnější varianty. Jejich nejfrekventovanější výrazy často tematicky souvisí s interpersonálními vztahy. Muži častěji používají nadávky a číselné výrazy. Na rozdíl od ženských protějšků se jejich písemná sdělení, častěji než sociálních vztahů, týkají pracovních záležitostí. Účelem písemného sdělení je pro muže často, stejně jako u mluveného slova, výměna informací.

⁷ Obdobné závěry uvádí i výzkum z roku 2008 (Newman et al., 2008), který nečerpal materiál z Twitteru, ale ze 70 různých studií. Autoři za využití LIWC (Linguistic Inquiry and Word Count) a MANOVA (Multivariate Analyses of Variance) přiřadili k frekventovaným lexémům pohlaví autorů, ručně se pak zaměřili na často objevované fráze a věty. Ve většině případů závěry odpovídaly závěrům Robin Lakoffové. Jako příklad uvedu časté nahrazování jednoslovného „perhaps“ či „maybe“ frází „I guess“ u ženských autorek textů.

⁸ To neplatí pro vulgární výrazy, které jsou naopak častěji užívány muži.

Jedna z významných autorek, která se věnuje genderovým variacím v českém jazyce, je Anna Čermáková. Spolu s Lenkou Fárovou provedly výzkum, ve kterém zkoumaly, jakými podstatnými jmény jsou v české a britské beletrii nejčastěji charakterizovány mužské a ženské postavy. Zaměřily se i na to, zda se charakteristika liší, je-li autorem textu muž, nebo žena. Autorky čerpaly z korpusů SYN-v4 a BNC. Aby získaly z textů požadovaná podstatná jména, vyhledaly si ta, která byla ve spojení s přivlastňovacími zájmeny „his“ a „her“ pro britské texty, „jeho“ a „její“ pro ty české. Úskalí této metody se ukázalo v tom, že v angličtině se obecně mnohem častěji než v češtině přivlastňují podstatná jména, což vedlo k získání mnohem více materiálu z britských korpusů. Přitom některá česká podstatná jména, která jistě s popisem postavy souvisela, nemusela být kvůli chybějícímu předcházejícímu přivlastňovacímu výrazu objevena. Studie ukázala, že se charakteristika mužských a ženských postav liší jak na základě pohlaví autora textu, tak i jazyka, ve kterém je napsána. Britské autorky spojují své mužské postavy s výrazy popisující fyzický vzhled („arm“, „chest“), dále se často objevují podstatná jména „office“ a „car“. U mužských autorů vítězí ve spojení s mužskými charaktery podstatná jména „watch“, „glass“ a „horse“.⁹ Pro popis ženských postav volí britští autoři nejčastěji výrazy „hair“, „breast“, „handbag“ a „dress“. V české beletrii se pro charakterizování ženských hrdinek objevuje u autorů obou pohlaví nejčastěji popis fyzického vzhledu. S přivlastňovacím zájmenem „jeho“ je pak nejčastěji spojováno podstatné jméno „žena/manželka“. Vzhledem ke zmíněným jazykovým rozdílům v míře přivlastňování podstatných jmen nemůžeme tyto závěry rovnocenně srovnávat se závěry z angličtiny. Nelze tedy například prohlásit, že mužští hrdinové jsou charakterizováni nejčastěji na základě vztahu ke svým ženám. V textech se mohlo objevit mnoho jiných výrazů charakterizujících postavu, se kterými se však nepojilo přivlastňovací zájmeno „jeho“. Obecně lze říci, že v britských textech se mezi nejfrekventovanějšími podstatnými jmény objevovala ta, která pojmenovávají některou část lidského těla. Mezi lexémy z české beletrie pak, častěji než v té britské, figurovaly abstraktní pojmy. Opět je však otázkou, zda byl rozdíl dán jiným vnímáním literárních postav britskými a českými autory, či systémovými rozdíly mezi angličtinou a češtinou. To, v čem se shodovali jak britští, tak čeští autoři i autorky, je, že obecně v charakteristice ženských postav častěji figuruje popis fyzického vzhledu, u mužských postav jsou to pak některé informace z pracovního prostředí postavy.

⁹ Ani jeden český ekvivalent k těmto podstatným jménům se neobjevuje mezi frekventovanými výrazy v českých textech.

3 *Genderlekt ve znakových jazycích*

Lucasová (2001) uvádí, že prvotní lingvistické výzkumy zaměřené na znakové jazyky se vyhýbaly zkoumání jazykových variant. Zdráhání lingvistů pravděpodobně souviselo s doposud nekodifikovanou standardizovanou podobou znakových jazyků. Dodnes totiž ani u těch znakových jazyků, které jsou již poměrně detailně popsány, nelze rozlišit, co je v jazyce tzv. standard a co substandard. Vnitřní stratifikace znakových jazyků tedy vzniká na základě jiných hledisek. Příkladem může být dělení na domácí znaky daného znakového jazyka a cizí znaky převzaté z jiného znakového jazyka. Siu (2016), pravděpodobně v reakci na dřívější zdráhání hledat jazykové varianty ve znakových jazycích, apeluje na současné odborníky, že právě kvůli těžko definovatelné standardizované formě je u znakových jazyků velmi důležité hledat a zaznamenávat všechny jazykové varianty.

V pozdějších sociolingvistických výzkumech, které se již na jazykové varianty ve znakových jazycích začaly zaměřovat, se mimo sociálních faktorů obvyklých pro tyto výzkumy (region, věk nebo gender), zohledňují i faktory specifitější. Vliv na osvojení a rozvoj znakového jazyka mají především dvě oblasti v životě člověka se sluchovým postižením. Prvním z nich je rodina, druhým školní prostředí. V rámci rodiny je nejvýznamnějším faktorem, který ovlivňuje podobu znakového jazyka, a je tedy pro lingvisty při jejich výzkumech důležitý, audiologický status rodičů respondenta. S tím souvisí i další faktor, kterým je věk, ve kterém respondent se znakovým jazykem přijde prvně do kontaktu. Co se týká školního prostředí, je důležité zohlednit, zda byl respondent vzděláván v integraci ve škole hlavního vzdělávacího proudu či docházel-li do školy pro žáky se sluchovým postižením. V případě druhé varianty je důležité údaj doplnit o další informace, jako je například učitelova kompetentnost ve znakovém jazyce či specifika školního vzdělávacího programu, která by na vývoj znakového jazyka dítěte mohla mít vliv.¹⁰ Důležité je také znát místo školy, které může být původem různých regionálních variant v jazyce respondenta. Na regionální varianty může mít vliv i místo školy rodičů, osvojil-li si respondent znakový jazyk od rodičů, kteří jsou uživateli znakového jazyka, ale se znakovým jazykem přišli do kontaktu až ve škole, jelikož se narodili do rodin, kde se používal pouze jazyk mluvený. Regionálnímu

¹⁰ Více o přístupech ke vzdělávání dětí se sluchovým postižením např. v kapitole *Jazykové vzdělávání dětí a žáků se sluchovým postižením* od A. Hudákové v publikaci *Výuka českého jazyka pro žáky se sluchovým postižením* (Hudáková, 2018).

faktoru a jim způsobeným regionálními variantám se podle Lucasové (2001) v sociolingvistice znakových jazyků věnovalo zatím asi nejvíce pozornosti.

Naproti tomu genderovému faktoru, který je předmětem této práce, se cíleně věnuje málo sociolingvistických výzkumů zaměřených na znakové jazyky. Výzkumy často pracují se všemi sociálními faktory (věk, gender, region či specifické faktory ovlivňující znakové jazyky, které byly zmíněny výše) zároveň, což souvisí s již zmiňovanou neexistencí standardizované formy znakových jazyků, a tedy potřebou zaznamenávat všechny existující jazykové varianty. Lucasová (2001) také dodává, že sociální faktory nelze oddělovat od komunity neslyšících a jejího historického vývoje, který odráží různé důležité události z dění ve světě. Příkladem může být striktně orální výuka ve školách pro sluchově postižené v minulosti, oproti dnešním občasným tendencím zapojovat do výuky znaky, v určitých případech i plnohodnotný znakový jazyk.¹¹ Dalším příkladem mohou být genderové rozdíly v irském znakovém jazyce (Le Master & Dwyer, 1991) či ve vlámském znakovém jazyce (Vanhecke & Weerdt, 2004), které jsou zapříčiněny segregací dívek a chlapců ve školách pro sluchově postižené v Irsku a v severní části Belgie.

3.1 Konkrétní příklady genderových variant

3.2.1 Varianty fonologické

Většina genderových variant ve znakových jazycích, které byly na základě výzkumů objeveny, lze v rámci pojetí této práce označit za varianty fonologické. Rozlišování fonologických a lexikálních variant ve znakových jazycích je v zahraniční odborné literatuře nejednotné. V této práci vycházím při rozlišování těchto dvou variant z modelu Williama Stokoea (1960), který vydělil tři parametry (fonémy) z manuální složky znaku. Jsou jimi tvar ruky, místo artikulace a pohyb.¹² Za fonologické varianty znaku pak lze považovat ty, které se liší pouze v jednom z těchto parametrů. Liší-li se varianta znaku ve dvou a více parametrech, pak jde v tomto pojetí o variantu lexikální.

¹¹ Důvodem významně rozšířeného orálního přístupu ve vzdělávání žáků a studentů se sluchovým postižením byl Milánský kongres z roku 1880, který vydal doporučení, aby se ve školách pro sluchově postižené přestaly užívat při výuce znaky. Toto doporučení přijala v té době většina škol pro sluchově postižené.

¹² Mimo manuální složky znaku (pohyby rukou) existuje i nemanuální složka, která zahrnuje mimiku, pohyby celého těla či orální/mluvní komponenty.

Nejčastěji se genderově podmíněné fonologické varianty liší v místě artikulace. Tato změna místa artikulace často souvisí s vývojovými změnami znaků a odlišným přístupem mužů a žen k jejich přijímání. Geraci et al. (2011) si všimli několika vývojových změn ve znacích italského znakového jazyka, objevujících se pouze u ženských uživatelů. Dvě z těchto změn spočívaly ve změně místa artikulace z důvodu usnadnění produkce znaku. Konkrétně šlo o přesun z místa artikulace na těle do tzv. neutrálního prostoru (prostoru před trupem) a neutralizace kontaktu s tělem (znaky, u kterých se dříve ruka/ruce dotýkala/y některé části těla, nyní tento kontakt chybí). Geraci et al. (2011) vyzorovali, že tyto změny se nejčastěji objevují u žen mladšího věku, což koresponduje se závěry výzkumů, které byly zmíněny v kapitole 1.3., a tedy že ženy mají obecně větší tendenci rychleji si osvojovat progresivnější varianty. S tím však nekorespondují závěry De Santisové (1977) a Woodwarda (1987). Oba dva zkoumali americký znakový jazyk, ve kterém zaznamenali vývojovou změnu v posunu místa artikulace z předloktí na ruku (pravidlo „elbow-to-hand“), ke které opět dochází z důvodu usnadnění produkce znaku minimalizací pohybu. Tohoto jevu si oba všimli u znaku HELP, De Santisová pak ještě u znaku PUNISH, Woodward zase u znaku SUPPORT. Byli to však muži, kteří jako místo artikulace volili ruku, což, jak již bylo zmíněno, nepodporuje teorii zvanou „gender paradox“, tj. že ženy podléhají vývojovým změnám rychleji než muži.

Další genderové fonologické varianty znaků, které byly v cizích znakových jazycích objeveny, se liší ve tvaru ruky. Opět zde máme závěry, které potvrzují i vyvracejí obecné tendence, nastíněné v kapitole 1.3. Již zmiňovaný výzkum zaměřený na vývojové změny v italském znakovém jazyce (Geraci et al., 2011) odhaluje další případ, kdy ženy snadněji přijímají vývojové změny, a tím je tzv. asimilace tvarů ruky.¹³ Mulrooneyová (2001) si zase všímá genderových variant v prstové abecedě amerického znakového jazyka. Na základě jejích závěrů jsou to muži, kteří více dodržují citační formu jednotlivých písmen. To je v rozporu s další z již zmiňovaných tendencí, totiž že ženy mají sklon k důslednějšímu užívání standardizovaných forem. Toto pravidlo ale vychází z výzkumů na mluvených jazycích a nemusí být aplikovatelné pro jazyky znakové vzhledem k zmiňované komplikované situaci se standardizací těchto jazyků.

¹³ Objevují-li se v rámci artikulace jednoho znaku dva různé tvary rukou produkované simultánně, je tento znak pro uživatele náročnější na produkci. Kvůli usnadnění artikulace dochází přirozeně k vzájemnému připodobnění těchto rozdílných tvarů ruky či k úplnému splynutí do jednoho stejného tvaru.

Dalšího příkladu genderově podmíněné změny tvaru ruky při produkci znaku si všimá Woodward (1987). Jako jediný příklad ze znakové zásoby amerického znakového jazyka uvádí znak HELLO. Tento znak produkují muži odlišně v závislosti na adresátovi. Zdraví-li svého známého, který je stejného pohlaví jako oni, používají častěji při artikulaci znaku tvar ruky A, při pozdravu kohokoli jiného pak muži využívají tvar ruky B, který se objevuje i při produkci znaku HELLO ženskými mluvčími.¹⁴ Jiný příklad z amerického znakového jazyka uvádí Valli et al. (2005, s. 143) u znaku AWFUL, který je prý považován za zženštlou variantu znaku, pokud je artikulován s tvarem ruky T_O.

3.2.2 Varianty lexikální

Jak již bylo vysvětleno, lexikálními variantami znaku mám v této práci na mysli ty, které se liší minimálně ve dvou parametrech znaku. Na základě již provedených výzkumů na cizích znakových jazycích se zdá, že lexikálních variant, které by byly prokazatelně motivovány genderem, je velice málo. Pokud se přece jen nějaké objevují, jsou to často znaky pro sexuální chování, užívání drog či znaky související se sexuální identitou (Mansfield, 1993; Kleinfeld Warner, 1996), což jsou sémantické oblasti, ve kterých nezpochybnitelně hraje gender velkou roli.

Důležité je ale poznamenat, že objevují-li se v zahraniční literatuře konkrétní příklady lexikálních variant, nejsou často podloženy žádnou fotodokumentací či videodokumentací. Pokud tomu tak není a nevysvětluje-li autor, jak chápe rozdíl mezi fonetickou a lexikální variantou znaku, je těžké určit, zda by byl uvedený příklad v rámci přístupu této práce taktéž klasifikován jako lexikální varianta znaku.

Další příklady údajných genderových lexikálních variant ve své publikaci o hongkongském znakovém jazyce uvádí Siu (2016, s. 184–192). V tomto případě se jedná o příklady z dosud neuváděných sémantických oblastí, kterými jsou názvy barev a toponyma. V hongkongském znakovém jazyce se také objevují genderově podmíněné varianty znaků, které se liší v počtu rukou použitých při artikulaci. Tyto případy lze zařadit mezi příklady lexikálních variant, jelikož přidáním celé ruky do artikulace znaku dojde ke změně produkce ve všech třech parametrech manuální složky znaku. Siu (2016, s. 208) uvádí jednoruční a dvouruční varianty u znaků vyjadřujících čísla

¹⁴ Označení tvarů ruky v této práci vychází z notačního systému českého znakového jazyka navrženého Alenou Macurovou, který je podrobně rozpracován v disertační práci L. Okrouhlíkové (2012). Tabulka s tvary rukou je součástí příloh této bakalářské práce.

vyšší než deset. Autorka zjistila, že jsou to muži, již častěji volí dvouruční varianty znaků. Ke stejným závěrům došli i Stamp et al., kteří zkoumali britský znakový jazyk (Stamp et al., 2015, s. 18).

3.2.3 Varianty jiného typu

V roce 2013 provedla Heather M. Hamiltonová výzkum, ve kterém se snažila objevit i jiné genderové rozdíly v americkém znakovém jazyce, než kterými jsou fonologické a lexikální varianty znaků. Před provedením výzkumu si stanovila pět hypotéz, jež částečně vycházely z práce Lucasové et al. (2003), ale přidala i své vlastní. Pracovala s předpoklady, že ženy znakují obecně výše v prostoru; používají více pronomín; častěji začleňují výčet, při němž dochází k pozměnění některých parametrů znaků, jelikož jedna ruka artikuluje znak a druhá simultánně počítá na prstech; při vypravování častěji přecházejí z role vypravěče do role postavy (constructed action)¹⁵; a obě pohlaví se odlišují v délce znakování. Výzkumu se zúčastnilo celkem pět neslyšících mužů a pět neslyšících žen z Bloomsburgské univerzity. Všichni byli požádáni o převyprávění stejného příběhu, jejich projev byl zaznamenán na kameru. Na základě analýzy takto získaného materiálu se Hamiltonové potvrdily čtyři z pěti stanovených hypotéz. Zjistila, že ženy skutečně znakují výše než muži, což výrazně zaznamenala například u znaků BEAR, HOUSE, NOTICE, ENTER, COMFORTABLE či BED. Tyto rozdíly lze definovat jako varianty fonologické, jelikož se odlišují pouze v jednom z parametrů (místo artikulace). Ženy při vypravování příběhu použily vícekrát zájmena (průměrně třikrát častěji) i výčet (čtyři z pěti respondentek použily prvky výčtu, zatímco z mužských respondentů nikdo). Co se týká délky vypravování, v průměru byly ženské varianty příběhu delší než ty mužské. Jediná hypotéza, která se Hamiltonové nepotvrdila, byla ta, že ženy častěji používají tzv. střídání rolí. Na základě získaného materiálu, nebylo možné tuto hypotézu potvrdit ani vyvrátit.

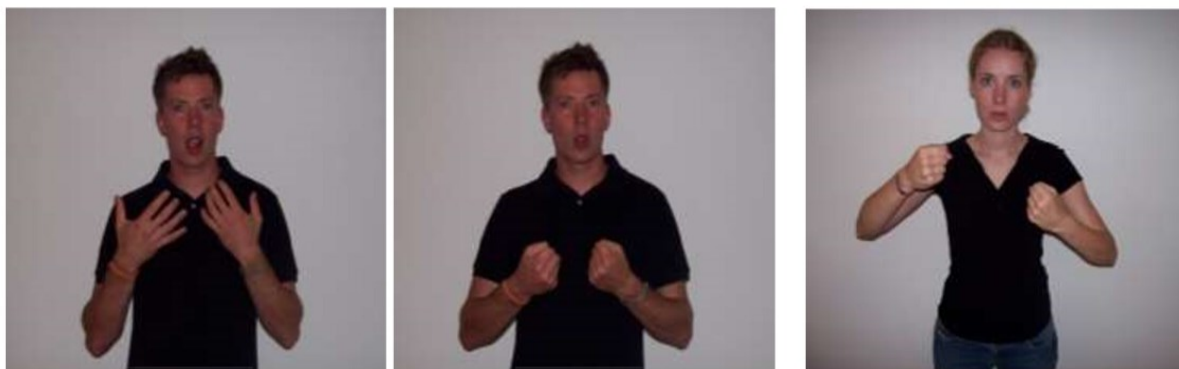
Jiný zajímavý genderový rozdíl najdeme v již zmiňovaném hongkongském znakovém jazyce (Siu, 2016), ve kterém muži používají častěji složeniny (znaky utvořené minimálně ze dvou různých samostatně existujících znaků v daném jazyce).

¹⁵ Podrobněji se tématu věnuje Denisa Lachmanová ve své práci *Střídání rolí v českém znakovém jazyce* (2014).

3.3 Přehled dosavadních poznatků v českém znakovém jazyce

Oblast *genderlektu* byla v českém znakovém jazyce popsána jen velice okrajově, což je jedním z důvodů, proč vznikla tato bakalářská práce. Autoři, kteří se tímto tématem zabývají, často zmiňují pouze existenci genderových variant znaků, již dokládají několika příklady.

Komárková (2005) uvádí znak PSÁT, jehož varianty se liší pouze tvarem ruky, což dokládá přiloženými obrázky. Vojnarová (2005) pak zmiňuje tři další příklady lexikálních variant znaků. Na příkladu znaku VÁNOCE a PŘIPRAVIT ukazuje, že ženy často používají tvar ruky τO , zatímco muži preferují tvar ruky B. Dále uvádí znak AUTO (viz obrázek 1)¹⁶, který muži a ženy znakují zcela odlišně (tj. varianty se liší ve všech třech parametrech znaku). Ani u Komárkové, ani u Vojnarové však není uvedeno, na základě jak velkého vzorku došly k těmto závěrům.

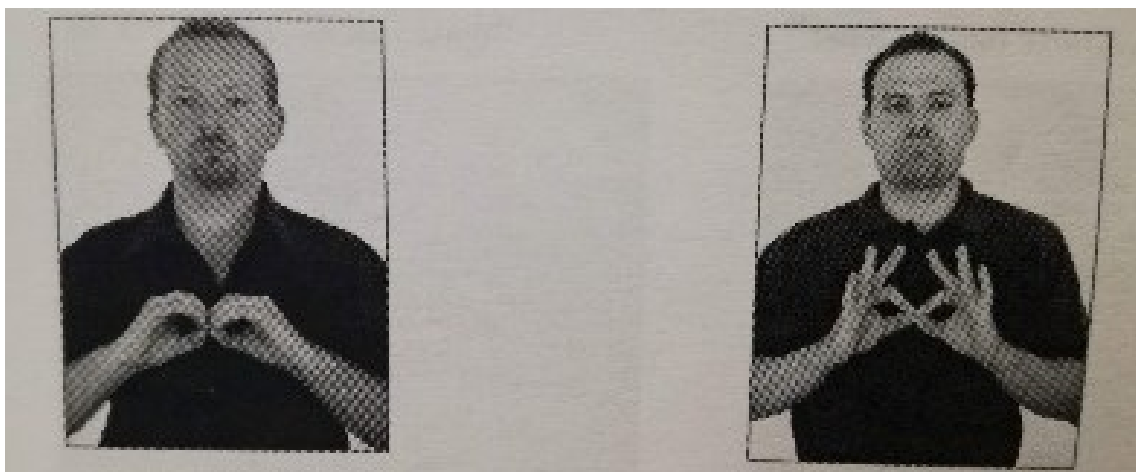

Obrázek 1 - AUTO (muži X ženy)

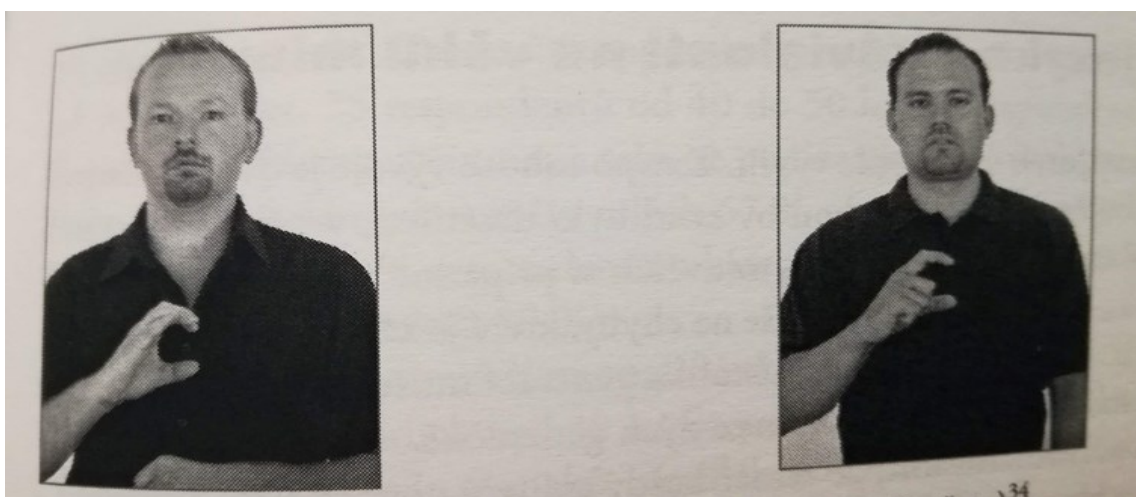
Hudáková & Táborský (2008) vychází převážně ze závěrů Andrejskovy seminární práce (2007), které jsou detailně popsány níže v textu. Přidávají ale i poznámku, že rodilý mluvčí českého znakového jazyka Petr Vysuček se domnívá, že muži a ženy používají odlišné tvary české dvouruční prstové abecedy (Hudáková, 2008; čerpáno z Hudáková & Táborský, 2008). Vysuček zmiňuje konkrétně písmena B, C a O (viz obrázky 2–4).¹⁷

¹⁶ Převzato z Andrejské (2007) z důvodu špatné kvality obrázku v původním zdroji – Vojnarová (2005).

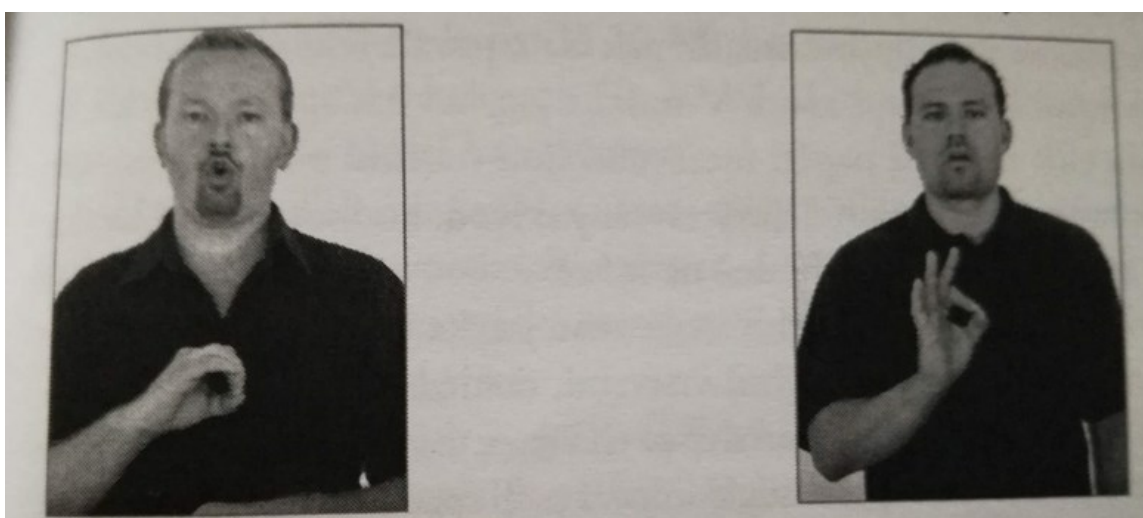
¹⁷ Obrázky č. 2–4 jsou převzaty z Hudáková & Táborský (2008).

Obrázek 2 - Česká dvouruční prstová abeceda, písmeno B (muži X ženy)

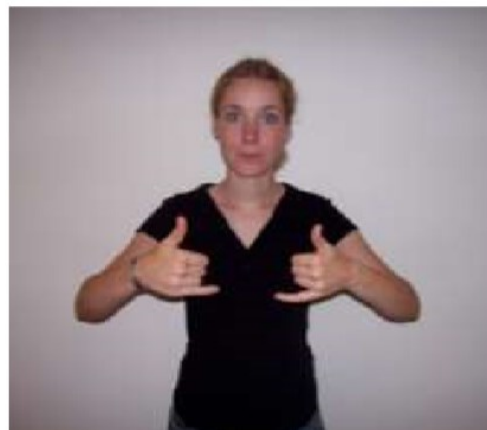
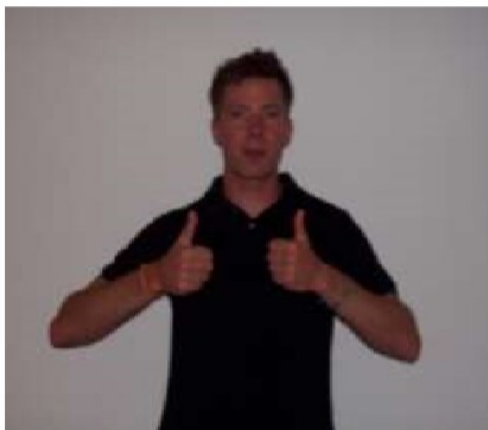
Obrázek 3 - Česká dvouruční prstová abeceda, písmeno C (muži X ženy)

Obrázek 4 - Česká dvouruční prstová abeceda, písmeno O (muži X ženy)

Nejpodrobněji a nejsystematičtěji se *genderlektu* v českém znakovém jazyce věnuje Andrejsek (2007), který provedl výzkum, v němž získal metodou intuitivní reflexe od čtyř prelingválně neslyšících respondentů sedm lexémů.¹⁸ K těmto sedmi příkladům připojil další čtyři, které zmiňují Komárková (2005) a Vojnarová (2005) a byly uvedeny výše v textu. Výsledkem tedy byl soubor jedenácti genderově podmíněných variant znaků, které zmiňovaní autoři označili za varianty lexikální. Na základě přístupu k rozdílnosti fonologických a lexikálních variant v této práci jsou však všechny tyto příklady variant znaků považovány za varianty fonologické. Jedinou výjimkou jsou varianty lexému AUTO, které se navzájem liší ve všech třech parametrech manuální složky. Znak AUTO, který uvádí Vojnarová (2005), ale Andrejsek označuje za nejednoznačný příklad, jelikož jsou podle něj obě varianty užívány ve stejné míře muži i ženami. Zbylých deset lexémů – PRAHA, OPERACE, BÍDA, VŮBEC, JEŠTĚ, VÁNOCE, PŘIPRAVOVAT, PSÁT, POZVAT a ŠTĚSTÍ, jejichž varianty se odlišují pouze tvarem ruky, a lze je tedy považovat za varianty fonologické, Andrejsek rozdělil do pěti skupin dle typu odchylky.

Do první skupiny zařadil znaky PRAHA, OPERACE, BÍDA, VŮBEC a JEŠTĚ. Pro tyto znaky je společné to, že muži při jejich artikulaci používají tvar ruky A₀ a ženy tvar ruky Y (viz obrázek 5–9)¹⁹.

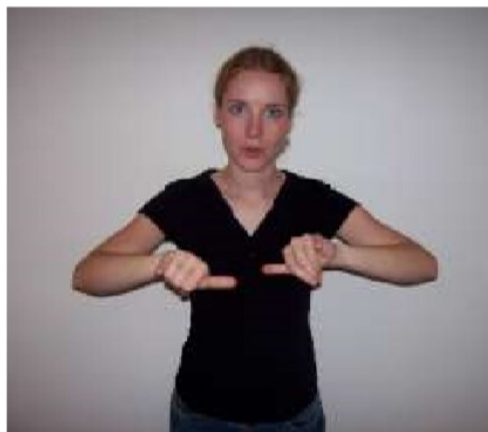
Obrázek 5 - PRAHA (muži X ženy)

¹⁸ Za prelingválně neslyšícího je považován ten, kdo se neslyšícím narodil nebo přišel o sluch před osvojením mluveného jazyka. Respondenty Andrejskova výzkumu byli dva muži a dvě ženy žijící v Praze (tři z nich byli studenti oboru Čeština v komunikaci neslyšících na FF UK).

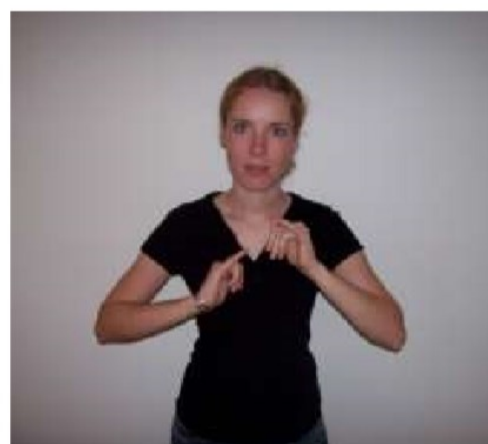
¹⁹ Obrázky 5–14 jsou převzaty z Andrejsek (2007).

Obrázek 6 - OPERACE (muži X ženy)

Obrázek 7 - BÍDA (muži X ženy)

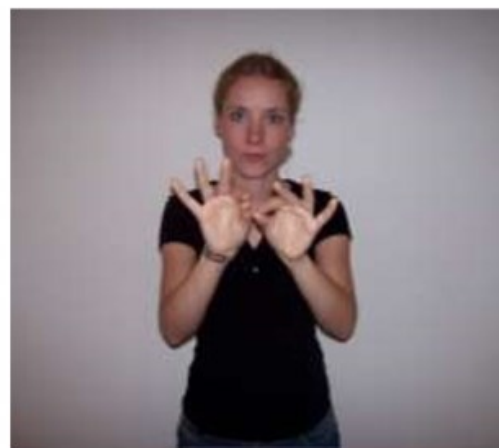
Obrázek 8 - VŮBEC (muži X ženy)

Obrázek 9 - JEŠTĚ (muži X ženy)

Druhou skupinu tvoří dva znaky – VÁNOCE a PŘIPRAVOVAT. U těchto znaků muži preferují tvar ruky B₀ a ženy tvar ruky τO (viz obrázek 10, 11).

Obrázek 10 - VÁNOCE (muži X ženy)

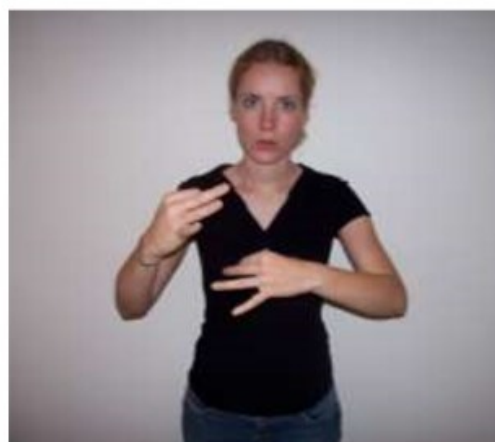
Obrázek 11 - PŘIPRAVOVAT (muži X ženy)

Do třetí skupiny Andrejsek zařadil pouze znak PSÁT. V mužské variantě se u tohoto znaku objevuje tvar ruky A[^], v ženské variantě je to tvar ruky τO (viz obrázek 12).

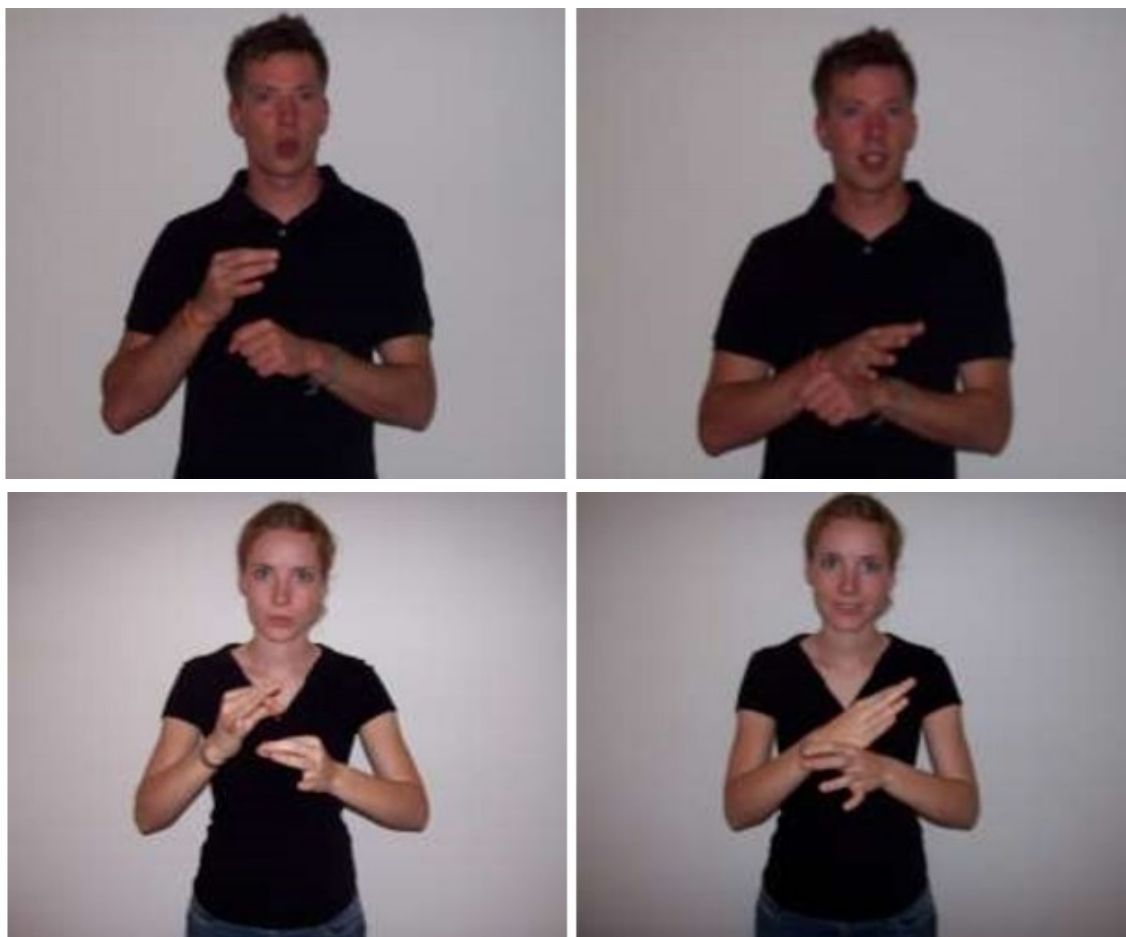
Obrázek 12 - PSÁT (muži X ženy)

Čtvrtou skupinu tvoří lexém POZVAT, jehož mužská varianta obsahuje tvar ruky Bo" a ženská varianta tvar ruky τO (viz obrázek 13).

Obrázek 13 - POZVAT (muži X ženy)

Do poslední páté skupiny Andrejsek řadí znak ŠTĚSTÍ, který muži artikuluji pomocí dvou odlišných tvarů rukou (tvar ruky A a τ O). Ženy používají při produkci znaku tvar τ O shodný pro obě ruce (viz obrázek 14).

Obrázek 14 - ŠTĚSTÍ (muži X ženy)

Andrejskův výzkum byl proveden na velmi malém vzorku respondentů, což může zpochybňovat validitu jeho výsledků. Této skutečnosti si je vědom sám autor, který upozorňuje na nutnost ověření těchto závěrů na vyšším počtu respondentů. Jedním z dílčích cílů této bakalářské práce je tedy ověření existence těchto genderových variant znaků, čemuž je přizpůsobena i metodologie sběru dat v rámci prováděného výzkumu (podrobněji v kapitole 4.3.2).

4 Výzkumná část

4.2 Cíl výzkumu

Hlavním cílem tohoto výzkumu je zjistit, zda se liší projev v českém znakovém jazyce mezi mužskými a ženskými mluvčími. Dílčím cílem je pak navázat na seminární práci Jana Andrejska a s rozšířením výzkumného vzorku ověřit, zda v českém znakovém jazyce existují lexikální, případně znatelné fonologické varianty znaků v závislosti na pohlaví mluvčích.

Vzhledem k cílům práce byla stanovena tato hlavní výzkumná otázka:

„Liší se charakter přirozeného projevu v českém znakovém jazyce v závislosti na pohlaví mluvčích?“

V případě zjištění kladné odpovědi na hlavní výzkumnou otázku jsou stanoveny další parciální výzkumné otázky:

1. *„Existují v českém znakovém jazyce lexikální, případně znatelné fonologické, varianty znaků podmíněné rozdílným pohlavím mluvčích?“*
2. *„Jaké jiné odlišnosti se objevují v charakteru přirozeného projevu v českém znakovém jazyce mezi mužskými a ženskými mluvčími?“*

4.3 Metodologie výzkumu

Původní návrh výzkumné části práce směřoval spíše ke kvantitativnímu výzkumu s cílem oslovit co největší počet neslyšících respondentů. Tato představa vycházela ze záměru ověřit existenci lexikálních genderových variant prezentovaných výše v textu na vzorku postaveném na takovém počtu respondentů, aby byl výsledek výzkumu validní.

Pokud by ale byl tento původní návrh zrealizován, tvořila by výzkumný vzorek velmi různorodá skupina respondentů, kvůli relativně malé velikosti komunity českých neslyšících. Nehomogenní skupina respondentů by pak výrazně zkomplikovala možnost zjištění odpovědi na výzkumné otázky. Ty se snaží zjistit, zda je existence některých lexikálních variant zapříčiněna opravdu jen rozdílným pohlavím mluvčích. V případě heterogenní skupiny respondentů by nebylo jisté, že za zjištěnými odlišnostmi stojí rozdílné pohlaví mluvčích, nebo zda je různost ovlivněna i jinými faktory (věk, region, odlišný mateřský jazyk apod.).

Současný návrh výzkumu tedy naopak předpokládá co největší homogenost skupiny respondentů, aby byl vliv dalších sociálních vlivů, mimo pohlaví, eliminován. Respondentů splňujících všechna tato požadována kritéria je ale omezený počet, který bohužel nemůže být dostatečný k vytvoření reprezentativního vzorku, jenž je pro provedení kvantitativního výzkumu s relevantními závěry nezbytný. Nakonec byla tedy použita metodologie kvalitativního výzkumu s cílem popsat získané výpovědi respondentů co nejpodrobněji. Respondenti proto nebyli žádáni pouze o produkci jednotlivých znaků, u kterých je v současné literatuře uváděna genderová rozdílnost, ale byli vybídnuti k produkci delší výpovědi (konkrétně k popisu předložených obrázků), jež by mohla odhalit nejen lexikální varianty, ale i varianty jiného charakteru.

4.3.1 Charakteristika výzkumného vzorku

Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, vzhledem k záměru výzkumu bylo nutné vytvořit co nejhomogennější skupinu respondentů tak, aby byly eliminovány ostatní sociální vlivy mimo odlišného pohlaví oslovených.

Za důležité sociální faktory, které by mohly ovlivnit výsledek výzkumu, byl vyhodnocen věk, region a mateřský jazyk. Prvotní nastavení věkového rozptylu oslovovaných respondentů bylo 20–30 let, nicméně po neúspěšné snaze najít dostatečný počet respondentů v takto stanoveném věkovém rozmezí byl věkový rozptyl rozšířen na 15–40 let. I přes toto rozšíření respondenti ze sociologického hlediska spadají do jedné věkové kohorty²⁰, čímž zůstává zajištěna jednotnost věku, jako sociálního faktoru ve výzkumném vzorku. Druhým faktorem, který bylo třeba sjednotit, aby bylo zamezeno různým nářečním variantám, byl region. Z logických důvodů (tři základní školy pro sluchově postižené; místo života autorky práce a s tím související vysoká koncentrace kontaktů na potencionální respondenty) bylo zvoleno město Praha. Posledním a velmi zásadním faktorem, se kterým bylo třeba při sestavování výzkumného vzorku pracovat, byl jednotný mateřský jazyk. Pro autentickou výpověď v českém znakovém jazyce bylo nezbytné, aby všichni respondenti měli český znakový jazyk jako svůj jazyk mateřský. V ideálním případě by tedy mělo jít o neslyšící respondenty, kteří měli od narození přístup k plnohodnotnému českému znakovému jazyku.

²⁰ Ryder (1965) definoval pojem *kohorta* jako „soubor jedinců, kteří byli ve stejném časovém intervalu narozeni nebo prožili stejnou demografickou událost“ (1965, s. 845).

4.3.2 Metodologie sběru dat

Při výběru respondentů bylo snahou vytvořit co nejrovnoměrnější rozložení mužů a žen ve skupině dotazovaných. To se podařilo a výzkumu se nakonec zúčastnilo šest mužů a šest žen ve věku od 15 do 40 let, vyrůstajících v Praze (přinejmenším od začátku plnění povinné školní docházky), jejichž mateřským jazykem je český znakový jazyk. Věkový průměr respondentů byl 25 let. Všichni uvedli, že mimo český znakový jazyk ovládají ještě mezinárodní znakový systém. Devět z dvanácti respondentů potom navíc umí základy minimálně jednoho dalšího cizího znakového jazyka.

Stimuly

Metoda elicitace postavené na popisech obrázků byla vybrána proto, že umožňuje získání materiálu poskytujícího informace jak o variantách lexikálních, tak o rozdílech jiného charakteru. V rámci přirozeného projevu při popisování obrázku lze získat informace o stylizaci popisu (např. rozpoznat tendenci k nominálnímu, či dějovému popisu). Oproti variantě elicitace, u níž by byla od respondentů vyžadována pouze produkce konkrétních znaků, jejichž podobu v této práci podrobuji analýze, může tato podoba zadání přinést mnohem více informací. Jelikož ale byla respondentům dána téměř naprostá svoboda v popisování obrázků, není zaručeno, že se v jejich výpovědích znaky potřebné k ověření skutečně objeví. Pokud by byly při zadání explicitně vyjmenovány znaky či česká slova, jejichž ekvivalenty v českém znakovém jazyce by se měly v popisu objevit, mohly by tak být ovlivněny autentické podoby znaků při přirozeném projevu. Artikulace těchto znaků by mohla být zkreslena respondentovým vědomím, že je na tyto znaky kladen důraz. Z těchto důvodů byl pro výzkumné šetření použit původní plán výzkumného zadání.

Aby byla zvýšena pravděpodobnost, že se ve výpovědích respondentů objeví požadované znaky, byl původní návrh, tj. popisování pouze jednoho obrázku s vánoční tematikou, rozšířen na popis tří obrázků. Na prvním obrázku (obrázek A) je zachycena rodinná atmosféra před vánočními svátky, druhý obrázek (obrázek B) ukazuje pohled na město, na třetím obrázku (obrázek C) byla vyobrazena lékařská ordinace.²¹ Obrázky byly vytvořeny speciálně pro účely této bakalářské práce tak, aby se v nich explicitně objevovaly výjevy, které by bylo možné jasně pojmenovat znaky PRAHA, OPERACE, VÁNOCE, PŘIPRAVOVAT, PSÁT a AUTO. Téma lékařské ordinace pak, kromě

²¹ Všechny obrázky jsou součástí Přílohy č. 1 této bakalářské práce.

produkce znaku OPERACE, vybízí navíc k použití znaků pro různé části lidského těla, u kterých se také předpokládá výskyt různých genderových variant. Další znaky ze seminární práce Jana Andrejska (BÍDA, VŮBEC, JEŠTĚ, POZVAT a ŠTĚSTÍ) jsou bohužel obtížné na výtvarné zpracování, přesto byl při tvorbě obrázků kladen důraz na to, aby byly na obrázcích takové detaily, které by mohly respondenty k produkci těchto znaků navést.

Před zahájením samotného sběru dat byla provedena pilotáž s účastí jednoho neslyšícího muže a jedné neslyšící ženy. Výsledky pilotního sběru dat potvrdily předpoklady – oba oslovení při popisu použili znaky VÁNOCE, OPERACE, PRAHA a AUTO, jeden z nich potom i znaky PSÁT a PŘIPRAVOVAT. Znaky VŮBEC, JEŠTĚ, POZVAT a ŠTĚSTÍ použity nebyly.

Postup při sběru materiálu

Většinu respondentů se podařilo získat přes kontakty výzkumníka v komunitě neslyšících. Díky těmto kontaktům vznikl seznam se jmény více než dvaceti potenciálních respondentů. Postupně se tento seznam zúžil na méně než polovinu z důvodu zjištění, že někteří z těchto potenciálních respondentů nesplňují některá z předem daných kritérií nebo nejsou ochotni se výzkumu zúčastnit. Každý z respondentů byl po účasti ve výzkumu dotázán, zda nemá ve svém okolí někoho, kdo by se mohl stát dalším respondentem. Tímto způsobem vyhledávání respondentů se nakonec podařilo najít dvanáct takových, kteří se výzkumu mohli i chtěli zúčastnit

Respondenti byli vždy nejprve kontaktováni elektronicky, kdy jim byl výzkum a požadavky směrem k nim představeny. V případě jejich souhlasu s účastí bylo následně domluveno místo a čas setkání za účelem natočení materiálu. V jednom z případů proběhlo na žádost respondenta natočení materiálu samotným respondentem, bez přítomnosti výzkumníka, a následné odeslání videí výzkumníkovi.²²

Při schůzce výzkumníka s respondentem byli respondenti před samotným natáčením videí znovu seznámeni s průběhem výzkumu a byly jim zodpovězeny případné doplňující otázky. Následně byli požádáni o podepsání informovaného souhlasu a vyplnění dotazníku pro sběr metadat o respondentech.²³

²² Respondent dostal všechny potřebné instrukce k natočení materiálu, včetně upozornění, že je nežádoucí, aby si před natočením dělal nějaké přípravy či natáčel popis opakovaně na více pokusů.

²³ Dotazník vyplňovali respondenti vždy samostatně poté, co si spolu s výzkumníkem prošli jednotlivé otázky a bylo ověřeno, že jejich obsahu rozumějí tak, jak bylo výzkumníkem zamýšleno. Otázky byly koncipovány tak, aby na většinu z nich bylo možné odpovědět velmi stručně (většinou jednoslovně).

Při zadávání pokynů k popisování obrázků nebyli respondenti explicitně informováni o tématu bakalářské práce. Obrázky jim byly ukázány až se samotným spuštěním kamery, aby nemohla proběhnout žádná příprava a všem respondentům byly tak vytvořeny stejné podmínky. Respondenti byli pouze upozorněni, že jim celkově budou předloženy tři na sobě nezávislé obrázky a popis každého z nich bude zaznamenán samostatně na kameru. Respondentům nebyl předem striktně dán žádný časový ani větný limit k jednotlivým popisům. Na základě pilotáže dostali respondenti pouze doporučení, že by se popis jednoho obrázku měl časově pohybovat přibližně okolo jedné minuty. Respondent pak ale nebyl během popisování nijak ovlivňován. V případě, že popis trval i výrazně kratší dobu, než byla doporučená minuta, nebyl respondent nijak pobízen k natažení popisu na delší dobu. Všechna natáčení se uskutečnila na první pokus. Video byla natočena samotným výzkumníkem (vyjma jednoho případu – viz výše).²⁴

V případě projevení zájmu jim byly sděleny informace o tématu a cíli bakalářské práce.

4.4 Analýza a zpracování dat

Před samotnou analýzou získaných dat bylo nutné provést základní úpravu jednotlivých videí. Video byla oříznuta tak, aby zachycovala opravdu jen samotný popis obrázků. Tato úprava byla nutná pro možnost srovnání délek popisů mezi oběma pohlavími. Následně byla zahájena samotná analýza obsahu videí. V prvním kroku byl zkoumán styl projevu respondentů, konkrétně plynulost, preciznost artikulace jednotlivých znaků, výskyt případných prvků nejistoty (paralingvální pohyby, lexikální výrazy vyjadřující nejistotu, tázací dovětky apod.) či subjektivního hodnocení. Další krok rozboru se zaměřoval na kompozici celého popisu. Snahou bylo zjistit způsob, jakým respondenti popisovali detaily předložených obrázků – zda se snažili o vyjmenování všech vyobrazených objektů a které ze zmíněných objektů popisovali mezi prvními. Dále bylo zjišťováno, v jakém pořadí respondenti vyjmenovávali další objekty

²⁴ Všechna videa jsou součástí externí přílohy této bakalářské práce (seznam obsahu – Příloha č.6). První dva respondenti (Respondent 2 a 12) byli nahráváni na fotoaparát Canon D700. Bezprostředně po nahrání se zdálo, že kvalita videí je v pořádku, avšak po následném přehrání videí na větší obrazovce se ukázalo, že fotoaparát během natáčení neustále měnil ostrost, což způsobilo, že výsledná videa jsou rozostřena. Rozostřenost však neznemožňuje srozumitelnost jednotlivých znaků, a proto byla videa zařazena do materiálu k analýze. Zbylí respondenti byli natočeni na mobilní telefon Samsung Galaxy A50. Výsledná videa z toho zařízení mají dostačující kvalitu pro účel, ke kterému byla natočena.

na obrázku a jak detailním způsobem popsali jejich přesné umístění. V další části rozboru byl porovnán způsob, jakým respondenti popisovali postavy, které se na obrázcích objevily. Srovnáváno bylo, zda respondenti volili pouze vnější popis fyzického vzhledu a prováděné činnosti, či byla-li do popisu přidána i smyšlená vnitřní charakteristika postav.

Poslední fáze rozboru se pak zaměřila na jazykové prostředky, které se v popisech objevily. Primárně byly ve videích vyhledávány a následně srovnávány ty jazykové prostředky, u kterých byl již v minulosti zaznamenán určitý genderový rozdíl, ať už v mluveném nebo ve znakovém jazyce (viz kapitola 1., 2., 3.). Zvýšená pozornost pak byla věnována hledání případných genderových jazykových variant lexikálního či fonologického typu.

4.5 Výsledky výzkumu

V celkovém srovnání využily ženy více času na popis obrázků než muži. Respondentky měly delší průměrný čas připadající na jedno video. Ženy popisovaly jeden obrázek v průměru 41 sekund, průměr jednoho videa u mužských respondentů byl 36 sekund. Celková délka všech videí od ženských respondentů byl 12 minut a 27 sekund, u mužů 10 minut a 53 sekund. U obrázků A a B vychází srovnání délek videí mezi oběma pohlavími podobně jako srovnání celkové. U popisování obrázku C však muži předčili ženy jak v průměrné délce jednoho videa, tak v délce celkového součtu videí. Nejkratší video od respondentky trvalo 7 sekund, u mužských respondentů byla nejkratší délka videa 10 sekund. Naopak nejdelší video zachycující jazykovou produkci ženy trvalo 1 minutu a 42 sekund. U mužských respondentů žádné z videí nepřesáhlo délkou jednu minutu, nejdelší video trvalo 58 sekund. U žádného z respondentů se neobjevily výraznější výkyvy v délkách videí u jednotlivých obrázků. Délky videí všech třech popisů od stejného respondenta byly vždy časově podobné.

4.5.1 Styl popisu

Preciznost artikulace je poměrně obtížné objektivně hodnotit. Všichni respondenti artikulovali jednotlivé znaky srozumitelně, dotahovali jak tvary rukou, tak pohyb. Artikulace se mírně zhoršila při občasném zrychlení tempa během popisování. Nelze říci, že by byl výrazný rozdíl v preciznosti artikulace znaků mezi oslovenými muži a ženami.

Jazykový projev ve výpovědích všech respondentů byl poměrně plynulý. Rychlost znakování u oslovených respondentů neovlivňovala plynulost jejich projevu. Při detailnějším zkoumání bylo zjištěno, že výpovědi od mužských respondentů sice obsahovaly méně delších pauz, ale častěji se u nich objevovaly paralingvální či verbální pohyby vyjadřující nejistotu (krčení ramen, zamračení, pokyvování hlavou, opakující se pohyby prstů – vlnění, křížení). Naopak polovina oslovených respondentek dělala během popisu krátké pauzy za účelem zkoumání detailů obrázku či promýšlení následujících vět. Tyto pauzy u žen však nebyly ve většině případů vyplněny žádnými pohyby. Pokud se ve výpovědích objevilo vyjádření nejistoty lexikálně (znaky NEVÍM a ASI), pak to bylo u respondentek.

Ve výpovědích deseti z dvanácti respondentů se objevil pouze popis objektivní. Pouze dvě ženy použily i prvky subjektivního popisu. Jedna z nich kladně ohodnotila malířský styl jednoho z předložených obrázků, druhá z žen přidala k popisu informaci o pocitech, které v ní obrázky vyvolávají, a projevila empatii k jedné z postav.

Pět z šesti mužských respondentů zmínilo ve svých popisech téměř všechny objekty na obrázcích. Z respondentek měla takto detailní popis jedna jediná. Muži také mnohem přesněji popisovali umístění objektů v prostoru. Všichni oslovení respondenti popisovali obrázky v tzv. spirále, kdy nejprve uvedli místo, které bylo na obrázku zachyceno, následoval výčet objektů se stručnou charakteristikou, která byla následně rozvíjena o detaily. Na základě takto stylizovaného popisu lze nejprve získat informaci o objektu jako celku, následně o rozložení jeho základních částí a teprve poté o detailech těchto částí. Tento typ popisu může vést k přesnější a korektnější představě o prostorovém rozložení jednotlivých prvků obrázku. Všichni respondenti, nehlédě na pohlaví, začínali své popisy pojmenováním místa, které je na obrázku zachyceno, následně jmenovaly jednotlivé objekty. Čtyři ženy a čtyři muži rozvinuli spirálu ještě více a po vyjmenování a základním popisu jednotlivých objektů se k některým z již zmíněných objektů vrátili a přidali k jejich popisu další detailní informace. U většiny videí byl prvním popisovaným prvkem obrázku ten, který se nacházel uprostřed. U dvou třetin videí od mužů i žen, tj. u dvanácti výpovědí u každého pohlaví, byla tímto prvkem osoba nacházející se blízko středu obrázku. U obrázků A a C se osoba objevila na začátku téměř všech videí. U obrázku B začínaly popisy velmi různorodě. Po popisu prvního objektu následoval ve všech případech logicky uspořádaný výčet dalších prvků obrázku. Respondenti vždy začínali objektem,

který se nacházel hned vedle prvně zmíněného, a následně postupovali v popisu prvků systematicky kolem dokola obrázku.

Všichni respondenti ve svých popisech zmínili veškeré osoby, které byly na obrázcích zachyceny. Všechny popisy osob obsahovaly informaci o prováděné činnosti, u respondentek byl častěji popis doplněn informacemi o fyzickém vzhledu postav. Ze všech postav, které se na obrázcích objevily, byla zřejmá profese pouze u dvou z nich (lékaři na obrázku C). U těchto postav název profese zmínilo pět žen a čtyři muži. Jeden muž navíc zmínil odhadovanou profesi ještě u jedné další z postav.

Poměr dějového a nominálního popisu v získaném materiálu souvisí s detailností jednotlivých popisů. Všechny osoby a pohybující se objekty se objevily ve všech třiceti šesti výpovědích a k jejich popisu byly použity slovesné tvary. Detaily obrázku, statické objekty v pozadí, byly popisovány pouze nominálně. Jelikož byly tyto detaily zachyceny častěji v popisech mužů, objevoval se u nich i ve větší míře nominální popis.

4.5.2 Jazykové prostředky

Další část rozboru se zaměřovala na jazykové prostředky, které byly zmíněny v teoretické části práce v souvislosti s existencí genderových rozdílů a zároveň se objevily v získaném materiálu. Popisy mezi oběma pohlavími byly tedy srovnány z hlediska výskytu adjektiv, pronomin, numeralií, deminutiv a prvků výčtu.

Adjektiv se v popisech respondentek objevilo téměř dvakrát více než v popisech mužských respondentů. Ženy použily adjektiva celkem 59krát, muži jen 34krát.

Vyhledání a následné srovnání pronomin ve videích bylo velmi problematické, neboť v českém znakovém jazyce (a obecně ve znakových jazycích) je v určitých případech těžké rozlišit mezi deiktickými znaky a ukazovacími gesty (Tučková, 2013, s. 30). Ve videích se objevilo několik případů, kdy určitý pohyb mohl být označen za zájmeno osobní stejně tak jako za ukazovací gesto.²⁵ Mimo tyto případy bylo ve videích jasně rozpoznáno několik zájmen přivlastňovacích. Kvůli sporné identifikaci zájmen osobních, byla ke srovnání četnosti výskytu použita pouze zájmena přivlastňovací, což nemusí vést k validnímu závěru. Ve videích se celkem objevila čtyři přivlastňovací zájmena. Dvě z nich byla zaznamenána ve výpovědích mužů a dvě ve výpovědích žen.

Numeralia použili muži ve svých popisech 24krát, respondentky pouze 16krát.

²⁵ Případy byly konzultovány s rodilými mluvčími s lingvistickými znalostmi (lektory českého znakového jazyka), kteří sami nebyli schopni rozlišit, zda jde o prostředek verbální či neverbální povahy.

V materiálu se neobjevila žádná deminutiva, s výjimkou znaku STROM, u kterého však nedocházelo ke změně v manuální složce znaku, ale v jeho mluvním komponentu (ve výpovědích se objevovaly dvě varianty mluvních komponentů „strom“ a „stroměček“). Nejde však o případ genderové varianty znaku, neboť každou z variant použili jak dvě ženy, tak dva muži.

Výčet se ve výpovědích objevil celkem čtyřikrát, třikrát z toho byl použit mužským respondentem.

Genderové varianty znaků

Další část analýzy se věnovala znakům zmiňovaných v kapitole věnující se *genderlektu* v českém znakovém jazyce. V získaném materiálu se objevily znaky AUTO, PRAHA, OPERACE, VÁNOCE, PŘIPRAVOVAT, PSÁT a ŠTĚSTÍ (viz tabulka 1).²⁶ Znak AUTO použili všichni respondenti a v jejich popisech se vyskytly obě jeho lexikální varianty. Jedna z žen použila v jednom z popisů obě varianty znaku. Variantu znaku s přechodem z tvaru ruky B₀ na B[^] použili tři muži a čtyři ženy. Druhá varianta znaku s tvarem ruky A_s se objevila ve videích třech mužů a jediné ženy, která navíc použila jednoruční variantu tohoto znaku.

U první skupiny znaků, do které Jan Andrejsek zařadil znaky PRAHA a OPERACE, se výskyt fonologických genderových variant nepotvrdil. Tyto znaky se objevují s tvarem ruky A₀ nebo Y. Znak PRAHA využilo ve svých popisech pět mužů a pět žen, znak OPERACE/OPEROVAT/PITVA/CHIRURGIE²⁷ se objevil u všech respondentů. Všechny tyto znaky byly artikulovány s tvarem ruky Y. Do této skupiny znaků byl na základě získaného materiálu přidán znak MOST (obrázek 15), u něhož se objevují varianty se stejnými tvary rukou. Tento znak se však v popisech objevil celkem osmkrát, z toho sedmkrát s tvarem ruky A₀. Jeden muž znak artikuloval s tvarem ruky Y.

Ve druhé skupině obsahující znaky VÁNOCE a PŘIPRAVOVAT se objevují varianty s tvary rukou B₀ a T_O. Variantu znaku VÁNOCE s tvarem ruky B₀ použilo ve svých popisech pět mužů a čtyři ženy. Pouze jedna žena znak artikulovala s tvarem ruky T_O. Znak PŘIPRAVOVAT byl ve všech případech artikulován s tvarem ruky T_O. Použil ho dva muži a čtyři ženy.

²⁶ Přílohou č. 3 této práce je tabulka s přesnými časovými údaji o výskytu znaku v jednotlivých videích. Samotná videa jsou pak přiložena k práci pomocí externí přílohy (seznam obsahu viz Příloha č. 6)

²⁷ Znaky OPERACE, OPEROVAT, PITVA, CHIRURGIE mají stejný manuální komponent (artikulace rukou), ale liší se v mluvním komponentu (artikulace úst).

Znak PSÁT se v materiálu objevil pouze třikrát, ve všech případech s tvarem ruky B[^] a v popisech pouze od respondentek.

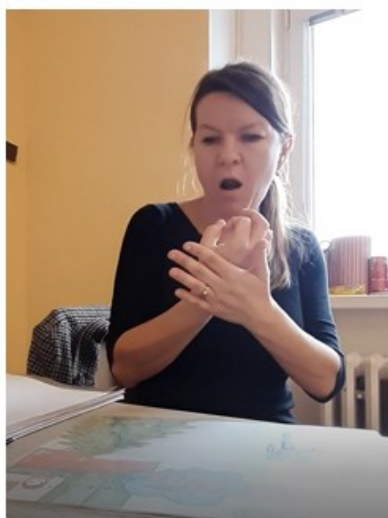
Jedinkrát se ve výpovědích objevil znak ŠTĚSTÍ. Použila ho ve svém popisu žena a byl artikulován tvarem ruky τO.

Poslední část rozboru se zaměřila na další frekventované znaky v popisech s cílem objevit existenci případných dalších fonologických či lexikálních genderových variant, které typově nenáleží ani do jedné z prezentovaných skupin výše. Varianty se objevily u znaků DÁREK, ULICE, OBRÁZEK, KUCHYŇ a PRSA (viz tabulka 1).²⁸ Varianty prvních třech znaků se lišily pouze tvarem ruky. U variant znaku KUCHYŇ docházelo ke změně místa artikulace i pohybu. U znaku PRSA se dokonce objevovaly tři varianty, u kterých docházelo ke změně tvaru ruky i pohybu. Ani v jenom případě však nebyla potvrzena tendence jednoho nebo druhého pohlaví k artikulaci pouze jedné z variant. Znak DÁREK (obrázek 16) se objevil u čtyř mužů a čtyř žen s tvary rukou τO a B₀, dva muži a jedna žena zvolili variantu s oběma rukama ve tvaru ruky τO. Znak ULICE (obrázek 17) se v popisech objevil celkem třikrát, u jednoho muže a dvou žen, a pokaždé byl artikulován s jinými tvary rukou. Muž použil tvar ruky V, první žena znak artikulovala s tvarem ruky P, třetí variantu s tvarem ruky B pak použila druhá žena. U znaku OBRÁZEK (obrázek 18) se objevila varianta s přechodem z tvaru ruky B₀ na B[^]. Tuto variantu zvolil jeden muž a dvě ženy. Druhá varianta, s tvarem ruky D, se objevila u jedné ženy a jednoho muže. Znak KUCHYŇ (obrázek 19) s místem artikulace před tělem a krouživým pohybem s orientací dlaně směrem dolů zvolili dva muži a čtyři ženy. Jeden muž pak znak artikuloval vedle hlavy krátkým opakovaným jednosměrným pohybem s orientací dlaně směrem k obličeji. U znaku PRSA (obrázek 20) se pětkrát objevila varianta s tvary rukou B a pětkrát s tvary rukou B₀^{III}. Varianta s tvary rukou B byla ve všech případech artikulována krátkým přímým opakovaným pohybem s kontaktem s tělem. Tuto variantu použili dva muži a tři ženy. Znaky s tvarem ruky B₀^{III} se objevovaly ve dvou variantách pohybu a s tím související existencí či neexistencí kontaktu s tělem. Variantu s obloukovým pohybem shora dolů bez kontaktu s hrudí zvolil jeden muž a dvě ženy. Jeden muž a jedna žena tento tvar ruky doprovázeli krátkým opakovaným přímým pohybem s opakovaným kontaktem s hrudí.

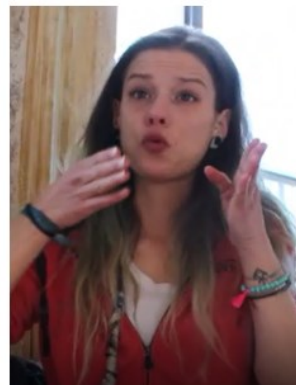
²⁸ Tabulka s přesnými časovými údaji o výskytu znaků ve videích je k práci přiložena v rámci Přílohy č. 3.

Obrázek 15 - MOST (tvar ruky Y x tvar ruky A_o)

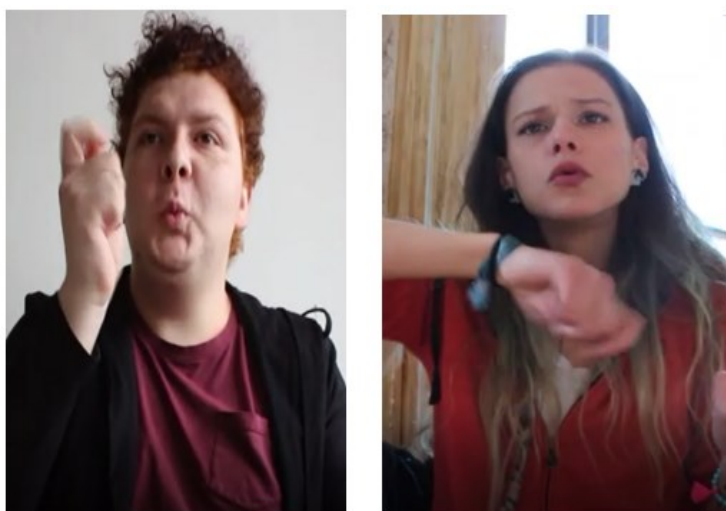
Obrázek 16 - DÁREK (tvar rukou τO + τO x tvar rukou τO + B_o)

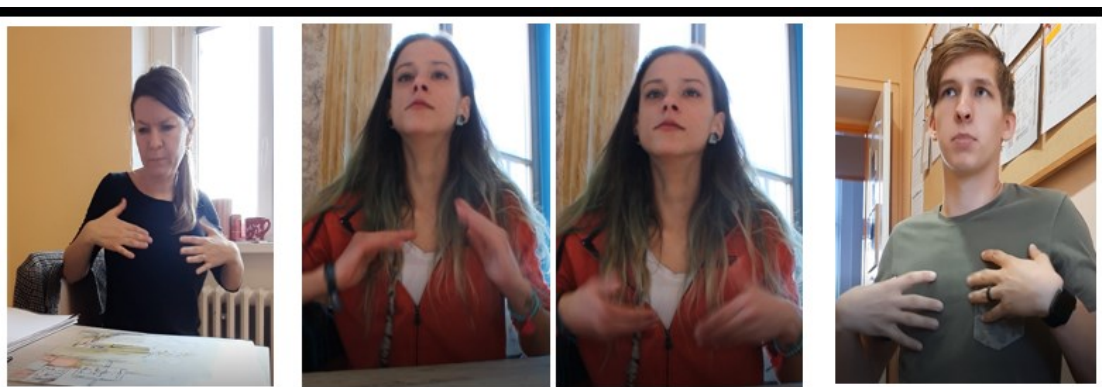
Obrázek 17 - ULICE (tvar ruky V x tvar ruky U x tvar ruky B)

Obrázek 18 - OBRÁZEK (tvar ruky D x tvar ruky Bo – BIII)

Obrázek 19 - KUCHYŇ (místo artikulace – u hlavy x místo artikulace – před trupem)

Obrázek 20 - PRSA (tvar ruky B s přímým pohybem x tvar ruky B^{III} s oblouk. pohybem. x tvar ruky B^{III} s přímým pohybem)

Tabulka 1 - Genderové varianty znaků

	ŽENY			MUŽI		
znak	počet respondentů	tvar ruky	varianta Xkrát	počet respondentů	tvar ruky	varianta Xkrát
AUTO	6	$B_o \rightarrow B^\wedge$	5	6	$B_o \rightarrow B^\wedge$	3
		A_o	2		A_o	3
PRAHA	5	Y	5	5	Y	5
		A_o	-		A_o	-
OPERACE	6	Y	6	6	Y	6
		A_o	-		A_o	-
MOST	3	Y	-	5	Y	1
		A_o	3		A_o	4
VÁNOCE	5	B_o	4	5	B_o	5
		τO	1		τO	-
PŘIPRAVOVAT	4	B_o	-	2	B_o	-
		τO	4		τO	2
PSÁT	3	A^\wedge	3	-	A^\wedge	-
		τO	-		τO	-
ŠTĚSTÍ	1	$\tau O + \tau O$	1	-	$\tau O + \tau O$	-
		$A + \tau O$	-		$A + \tau O$	-
DÁREK	5	$\tau O + B_o$	4	6	$\tau O + B_o$	4
		$\tau O + \tau O$	1		$\tau O + \tau O$	2
ULICE	2	P	1	1	P	-
		B	1		B	-
		V	-		V	1
OBRÁZEK	3	$B_o \rightarrow B^\wedge$	2	2	$B_o \rightarrow B^\wedge$	1
		D	1		D	1
KUCHYŇ	3	A^\wedge hlava	-	3	A^\wedge hlava	1
		A^\wedge trup	3		A^\wedge trup	2
PRSA	6	B	3	4	B	2
		B_o^{III} obloukový p.	2		B_o^{III} obloukový p.	1
		B_o^{III} přímý p.	1		B_o^{III} přímý p.	1

5 Diskuze

Výsledky výzkumu byly z velké části ovlivněny dvěma hlavními faktory – počtem zúčastněných respondentů a povahou zvolené metody elicitace. Vzhledem k výzkumné otázce bylo nutné vybírat respondenty na základě několika kritérií, která splňovala pouze omezená skupina osob, což vedlo k nízkému počtu získaných respondentů (viz kapitola 4.2). Vyšší počet respondentů by mohl případně odhalit existenci dalších genderových rozdílů. Výběr popisu obrázků, jakožto stimulů elicitace jazykové produkce, byl také podrobně popsán v kapitole 4.2. Vzhledem k povaze elicitací metody nemohly být zkoumány všechny oblasti, ve kterých byly v předchozích lingvistických výzkumech zaznamenány genderové rozdíly. Popis předloženého obrázku nemůže odhalit genderové rozdíly související např. s interpersonální komunikací (různorodost komunikačních cílů a s nimi souvisejících témat hovoru, změny jazykového projevu v závislosti na komunikačním partnerovi apod.). I přes zmíněná omezení v možnostech získaných výsledků přinesla práce několik zajímavých závěrů.

Rozdíly mezi oběma pohlavími respondentů ve stylu popisu obrázku se objevily například v plynulosti projevu a vyplňování existujících pauz. Ženy ve svých popisech častěji dělaly pauzy, které využívaly ke zkoumání detailů obrázků. Jen zřídka se v těchto pauzách u žen objevily výplňkové lexémy. Muži se ve svých výpovědích zastavovali méně často, ale v jejich projevu se objevovalo daleko více výplňkových pohybů verbální i neverbální povahy, značící zdráhavost, sebeujišťování či nejistotu ohledně pronesené věty. Toto zjištění odporuje tvrzení Robin Lakoffové (1975), která spojuje projevy nejistoty spíše s ženami. Její tvrzení se však zakládá na interpersonální komunikaci v mluvených jazycích, ve které mají ženy tendenci k slušnému vyjadřování, které souvisí s vyhýbavým vyjadřováním nesouhlasu či rozkazu, jež může působit poněkud nejistě a nesebevědomě. Mezi další specifika „ženské řeči“ Lakoffová řadí časté užití deminutiv. Ani toto tvrzení se však v rámci výzkumu této práce nepotvrdilo.

Dalším pozorovaným genderovým rozdílem byl výskyt prvků subjektivního hodnocení pouze u respondentek. Některé z žen popis obrázku doplňovaly hodnocením či sdílením vlastních zážitků, což by mohlo souviset s převažující fatickou funkcí jazyka v komunikačních projevech žen (Tannen, 1990).

Kompozičně se výpovědi mužů a žen významně nelišily. Respondenti obou pohlaví často začínali výpovědi popisem stejných objektů a podobal se i systém vyjmenovávání dalších prvků na obrázku. Jediným rozdílem byla míra detailnosti

popisu. Dá se říci, že muži upřednostňovali kvantitu, snažili se o vyjmenování co nejvíce objektů na obrázku s co nejpřesnější informací o jejich umístění. Ženy se naopak soustředily na kvalitativnější popis menšího počtu vybraných objektů z obrázku s využitím daleko většího množství adjektiv než jejich mužské protějšky. Vyšší míra výskytu adjektiv u respondentek pravděpodobně souvisí i s faktem, že ženy častěji popisovaly fyzický vzhled u postav zobrazených na obrázcích. Tato zjištění souvisí s výzkumem Anny Čermákové a Lenky Fárové (2017), které zkoumaly, jakým způsobem muži a ženy popisují mužské a ženské postavy v beletrii. Autorky zjistily, že příčinou rozdílnosti je spíše odlišné pohlaví popisovaných postav než odlišné pohlaví autorů textů. V jejich výzkumu se v charakteristikách ženských postav častěji objevoval popis fyzického vzhledu, muži byli mimo fyzického vzhledu navíc charakterizováni profesí. Ve výzkumu této bakalářské práce nebyl zaznamenán rozdíl v popisech postav, který by byl zapříčiněn jejich rozdílným pohlavím. Popisy postav se naopak lišily, jak už bylo zmíněno, na základě pohlaví autorů popisu. Fyzický vzhled se častěji objevoval ve výpovědích respondentek, zmínka o profesi postavy se objevila stejně často u ženských i mužských respondentů. Závěr zmíněného výzkumu a závěr této práce však nelze zcela srovnávat, jelikož byly oba výzkumy provedeny s využitím rozdílných metodologií. Výzkum Čermákové a Fárové se zaměřoval na popis postav v beletrických textech, kdy je možné znát i vnitřní charakteristiku postav a další detaily, zatímco ve výzkumu této práce byl zadáním pouze obrázek, který tyto informace neposkytuje. Závěry výzkumu Čermákové a Fárové byly také, jak samy autorky poznamenávají, ovlivněny rozdílnou povahou porovnávaných jazyků (angličtiny a češtiny) a nemusí být zcela vypovídající.

Další prokázané rozdíly mezi oběma pohlavími se projeví ve frekvenci užití některých jazykových prostředků. U mužů se častěji objevila numeralia, což potvrzuje výsledky již uskutečněných výzkumů (Newman et al., 2008; Bamman et al., 2014; Coats, 2017). Méně časté užití výčtu v ženských výpovědích souvisí s výsledky výzkumu Hamiltonové (2001). Závěry tohoto a jejího výzkumu se shodují v tom, že ženy k vypravování využívají v průměru delšího času. Naopak tvrzení Hamiltonové, že ženy častěji začleňují do svých výpovědí výčet, se v tomto výzkumu nepotvrdilo. Hamiltonová se dále v rámci svého výzkumu zaměřovala na rozdíly v užívání pronomín, výšce znakovacího prostoru a přecházení z role vypravěče do role postavy. Problémy s identifikací pronomín v rámci tohoto výzkumu již byly zmiňovány v kapitole 4.5.2. Výšku znakovacího prostoru nebylo možné na základě získaného

materiálu v této práci relevantně srovnávat, jelikož každý z respondentů byl natáčen v jiném prostoru. Všichni respondenti při natáčení seděli, v jejich blízkosti se však objevovaly předměty (např. stůl různé výšky), které by mohly mít vliv na výšku znakovacího prostoru. Přecházení z role vypravěče do role postavy se ve výpovědích neobjevilo ani v jenom z případů.

U variant některých znaků se objevila preference jedné varianty u jednoho či druhého pohlaví, nešlo však o výraznou tendenci. Na základě výzkumu však lze za lexikální genderové varianty označit varianty znaku AUTO. U obou variant dochází k změně všech třech parametrů. Zatímco polovina mužů volila jednu variantu a polovina druhou, ženy preferovaly v pěti případech ze sedmi variantu s přechodem tvaru ruky B_0 na B^{\wedge} . Tento závěr je v rozporu se závěrem Vojnarové (2005), která naopak uvádí, že ženy spíše preferují variantu s tvary rukou A_s . Výzkumem potvrzené genderové fonologické varianty jsou potom varianty znaků VÁNOCE, DÁREK, KUCHYŇ a MOST. U znaku VÁNOCE se v mužském podání ani jednou neobjevila varianta s tvary rukou τO . Z pěti žen tuto variantu použila jedna, což potvrzuje závěr práce Jana Andrejska (2007), který uvádí, že k této variantě tíhnou spíše ženy. Nelze však tvrdit, že by ženy obecně preferovaly varianty s tvarem ruky τO u všech znaků. V případě znaku DÁREK variantu, ve které dochází k asimilaci tvarů rukou $\tau O + B_0$ pouze na tvar ruky τO , volilo více mužů. Variantu znaku, u které došlo k asimilaci tvarů rukou, lze označit za variantu progresivní (viz kapitola 3.2.1.). V tomto případě tedy progresivní variantu znaku volilo více mužů, což neodpovídá Labovovu „gender paradoxu“ (viz kapitola 1.3). Opět je ale nutné zdůraznit, že rozdíly v preferování jedné či druhé varianty znaků mezi muži a ženami nebyly na základě provedeného výzkumu nijak výrazné. V tomto případě zmiňovanou progresivní variantu znaku volili dva muži oproti jedné ženě. Varianty znaku KUCHYŇ, u kterého se také projevil určitý rozdíl mezi pohlavími, se liší v místě artikulace. Jedna z variant je artikulována u hlavy, druhá před trupem. Pokud by byla druhá varianta označena za variantu vzniklou vývojovou změnou, v rámci které došlo k přesunu znaku do neutrálního prostoru před tělo, pak by případ znaku KUCHYŇ byl příkladem „gender paradoxu“, neboť tuto progresivní variantu artikulovanou v neutrálním prostoru zvolilo ve výzkumném materiálu více žen. To, zda jde skutečně o progresivní variantu, je však výzkumem nepodložená hypotéza a rozhodně z ní nelze dělat jeden ze závěrů této práce. Andrejskův další předpoklad, že u znaků, ve kterých se objevují varianty s tvary rukou A_0 a Y , ženy preferují tvar ruky Y , se nepotvrdil u znaku MOST.

Ani jedna ze tří žen, které znak použily, si nezvolila variantu s tvarem ruky Y. Jeden z pěti mužů naopak tuto variantu použil.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zjistit, zda existují v českém znakovém jazyce rozdíly v závislosti na pohlaví mluvčích a rozšířit tak poznatky v oblasti sociolingvistiky českého znakového jazyka, což je odvětví, které je zatím v úplných počátcích.

V první části byly představeny lingvistické přístupy k otázkám genderu v průběhu svého vývoje a výzkumy, které byly již v minulosti na toto téma provedeny na různých mluvených či znakových jazycích. Zmíněny byly i poznatky, jež uvádí odborná literatura ohledně genderlektu v českém znakovém jazyce.

V druhé části práce bylo pak v návaznosti na část první pomocí analýzy získaného materiálu zjišťováno, zda pro český znakový jazyk platí stejné závěry, které byly zjištěny při zkoumání jiných jazyků. Hlavním cílem práce však bylo zjistit, zda se projev v českém znakovém jazyce v závislosti na pohlaví mluvčích vůbec odlišuje, a pokud ano, tak jakým způsobem.

Závěry provedeného výzkumu potvrzují rozdílnost projevů mužů a žen v českém znakovém jazyce. Existence lexikálních či fonologických variant nebyla potvrzena u tak velkého množství znaků, jaké uvádí odborná literatura, nicméně za výzkumem potvrzené genderové lexikální varianty lze považovat varianty znaku AUTO, fonologická genderová rozdílnost se pak projevila u znaků VÁNOCE, DÁREK, KUCHYŇ a MOST. Další odlišnosti se objevily ve frekvenci výskytu některých jazykových prostředků v rámci popisu. Ženy častěji zařazovaly do svých výpovědí adjektiva, muži pak častěji používali numeralia a výčet prvků. Stylizační rozdíly v ženských výpovědích se projevíly užíváním prvků subjektivního popisu a hojnějším zařazováním pauz do projevu. Muži naopak ve větší míře doplňovali projev verbálními i neverbálními projevy nesouvisejícími s obsahem stimulů. Muži se ve většině případů snažili v popise zachytit všechny objekty na obrázku, ženy upřednostňovaly detailnější popis pouze několika vybraných objektů.

V rámci práce byla zmíněna dvě úskalí provedeného výzkumu, nízký počet respondentů a metodologická omezení, která ovlivnila rozsah získaných poznatků. Tato práce však byla první sondou do této problematiky a nemohla zodpovědět všechny otázky, které jsou s tímto tématem spjaty. Jiný vzorek zkoumaných osob i jiný typ zadání rozhodně mohou v dalším zkoumání přinést nové poznatky. Ve výzkumné části této práce byl gender chápán jako pohlaví mluvčích. Po vzoru moderního konstruktivistického přístupu se však lze v dalších výzkumech od tohoto tradičního pojetí odklonit a snažit se zjistit, jakým způsobem uživatel českého znakového jazyka

vyjadřuje svůj gender, který se nemusí s pohlavím shodovat. Byly zachyceny rozdíly hned v několika jazykových rovinách. Z pohledu foneticko-fonologické roviny to byly fonologické varianty znaků; v lexikálně-sémantické rovině zase varianty znaků na lexikální úrovni či četnost užití adjektiv nebo numeralí; na úrovni morfologicko-syntaktické se objevily rozdíly v kompozici.

V dalším, rozsáhlejším bádání bude možné zaměřit se jak na jiné jevy spjaté s těmito jazykovými rovinami, tak na jevy spjaté s rovinou pragmatickou, která byla v tomto prvotním výzkumu pominuta, a která může přinést v otázce genderové rozdílnosti další zajímavé objevy.

Seznam použitých zdrojů

Andrejsek, J. (2007). *Variantnost znaků podle pohlaví*. Seminární práce k předmětu Struktura a fungování znakového jazyka. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Bamman, D., Eisenstein, J., & Schnoebelen, T. (2014). Gender identity and lexical variation in social media. In *Journal of Sociolinguistics*, 18(2), 135–160.

Cameron, D. (2010). Sex/gender, language and the new biologism. In *Applied Linguistics*, 31(2), 173-192.

Coates, J. (2007). Gender. In Llamas, C., Mullany, L. & Stockwell, P. *The Routledge companion to sociolinguistics*. Abingdon: Routledge, 62-68.

Coats, S. (2017). Gender and lexical type frequencies in Finland Twitter English. *Studies in Variation, Contacts and Change in English*, 19.

Cameron, D. & Coates, J. (1989). *Women in their speech communities: new perspectives on language and sex*. London: Longman.

Čermáková, A., & Fárová, L. (2017). His eyes narrowed—her eyes downcast: contrastive corpus-stylistic analysis of female and male writing. In *Linguistica Pragensia*, 28(2), 7-34.

DeSantis, S. (1977). Elbow to hand shift in French and American Sign Languages. In Conference on New Ways of Analyzing Variation, Georgetown University, Washington, DC.

Eckert, P. (2012). Three waves of variation study: The emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation. *Annual review of Anthropology*, 41, 87-100.

Geraci, C., Battaglia, K., Cardinaletti, A., Cecchetto, C., Donati, C., Giudice, S., & Mereghetti, E. (2011). The LIS corpus project: A discussion of sociolinguistic variation in the lexicon. In *Sign Language Studies*, 11(4), 528-574.

Hamilton, H. M. (2013). Gender Variation in Sign Production by Users of American Sign Language. In *Journal of Undergraduated Interpreting Studies*. Bloomsburg University of Pennsylvania.

Hazen, K. & Holmes, J. (Eds.). (2013). *Research Methods in Sociolinguistics. A Practical Guide*. Wiley Blackwell, 14-17.

Hudáková, A. (2008). *Prstová abeceda pro tlumočníky*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka.

Hudáková, A. (2018). Jazykové vzdělávání dětí a žáků se sluchovým postižením: Koncepce. In Cíchová Hronová A. & Zbořilová, R. (Eds.) *Výuka českého jazyka pro žáky se sluchovým postižením. Čeština jako druhý jazyk*. 1. část. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 7–20.

Hudáková, A. & Táborský, J. (2008). *Sociolinguvistické kapitoly pro tlumočníky*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka.

Kiesling, S. F. (1997). From the 'margins' to the 'mainstream': gender identity and fraternity men's discourse. In *Women and Language*, 20(1), 13-18.

Kiesling, S. F. (1998). Men's identities and sociolinguistic variation: The case of fraternity men. In *Journal of Sociolinguistics*, 2(1), 69-99.

Kleinfeld, M. & Warner, N. (1996). Variation in the Deaf community: Gay, lesbian, and bisexual signs. In C. Lucas (Ed.), *Sociolinguistics in Deaf Communities, Vol. 2: Multicultural Aspects of Sociolinguistics in Deaf Communities*. Washington, DC: Gallaudet University Press, 3-35.

Komárková, B. (2005). Je znakový jazyk mezinárodní? In Kuchařová, L. (Eds). *Jazyk neslyšících*. Praha: ÚČJTK FF UK.

Labov, W. (1990). The intersection of sex and social class in the course of linguistic change. In *Language variation and change*, 2(2), 205-254.

Labov, W. (2001). *Principals of Linguistic Change II: Social Factors*. Oxford: Blackwell.

Lachmanová, D. (2014). Střídání rolí v českém znakovém jazyce. Bakalářská práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Lakoff, R. (1975). *Language and Woman's Place*. New York: Octagon Books.

Le Master, B. C., & Dwyer J. P. (1991). Knowing and using female and male signs in Dublin. In *Sign Language Studies* 73(1), 361-396.

Linhart, J., Petrusek, M., Vodáková, A. & Maříková, H. (1996). *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.

Lucas, C. (2001). *The sociolinguistics of sign languages*. New York: Cambridge University Press.

Lucas, C., Bayley, R., & Valli, C. (2003). *What's your sign for pizza?: An introduction to variation in American Sign Language*. Gallaudet University Press.

Macurová, A. (1992). Deborah Tannen: You Just Don't Understand. In *Slovo a slovesnost*, 53(3), 221–224.

Mansfield, D. (1993). Gender differences in ASL: A sociolinguistic study of sign choices by Deaf native signers. In E. Winston (Ed.), *Communication Forum 1993*, Vol. 2. Washington, DC: Gallaudet University Department of ASL, Linguistics, and Interpretation, 86-92.

Mulrooney, K. (2001). Gender variation in fingerspelling in American Sign Language. Paper presented at the American Dialect Society, Washington, D.C., Jan. 6 (to appear in *Sociolinguistics in Deaf Communities*, Vol. 8, C. Lucas ed., Washington, D.C., Gallaudet University Press).

Newman, M. L., Groom, C. J., Handelman, L. D., & Pennebaker, J. W. (2008). Gender Differences in Language Use: An Analysis of 14,000 Text Samples. *Discourse Processes*, 45(3), 211–236.

Nichols, P. C. (1976). *Linguistic change in Gullah: sex, age, and mobility*. Stanford University.

Nichols, P. (1983). Linguistic options and choices for black women in the rural South. In Thorne, B., Kramarae, Ch. & Henley, N. (Eds.). *Language, Gender, and Society*. Rowley, MA: Newbury House, 54–68.

Schilling, N. (2011). Language, gender and sexuality. In Mesthrie, R. *The Cambridge handbook of sociolinguistics*. New York: Cambridge University Press, 218–237.

Siu, W. Y. R. (2016). *Sociolinguistic Variation in Hong Kong Sign Language*. Thesis at the Victoria University of Wellington.

Stamp, R., Schembri, A., Fenlon, J., & Rentelis, R. (2015). Sociolinguistic variation and change in British Sign Language number signs: Evidence of leveling? In *Sign Language Studies*, 15(2).

Sterneberg, M. L. A. (1994). *American sign language dictionary*. New York: HarperPerennial.

Ryder, N. B. (1965). The Cohort as a Study in the Concept of Social Change. In *American Sociological Review*. 30(6), 843–861.

Stokoe, W. (1960). *Sign Language Structure*.

Tannen, D. (1990). *You just don't understand: Women and men in conversation*. New York, NY: William Morrow.

Trudgill, P. (1995). *Sociolinguistics: an introduction to language and society*. New York, N.Y., USA: Penguin.

Tučková, D. (2013). Deixe a prostor v českém znakovém jazyce. Bakalářská práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Valdrová, J. (2017). GENDER. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*.
URL: <https://www.czechency.org/slovník/GENDER> (poslední přístup: 14. 5. 2020)

Valli, C., Lucas, C. & Mulrooney, K. (2005). *Linguistics of American Sign Language: an introduction*. 4th ed. Washington, D.C.: Clerc Books.

Vanhecke, E. & Weerdt, K. D. (2004). Regional variation in Flemish Sign Language. In M. Van Herreweghe & M. Vermeerbergen (Eds.), *To the lexicon and beyond: Sociolinguistics in European deaf communities*. Washington, DC: Gallaudet University Press, 27-38.

Vojnarová, M. (2006). *České a moravské znaky – regionální dialekt neslyšících*. Bakalářská práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Woodward, J.C. (1987). Sociolinguistics. In J. van Cleve (ed.), *Gallaudet Encycloedia of Deaf People and Deafness*, Vol. 3. London: McGraw-Hill, 152-157.

Přílohy

Příloha č. 1 – Stimuly

Obrázek A

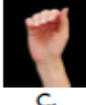

Obrázek B

Obrázek C

Příloha č. 2 – Tvary rukou

základní tvar ruky	a) °	b) 1	c) ^	d) "	e) "'	f) =	g)	h)
zavřená ruka								
 A	 A ₀		 Â					 sA
skrčená ruka								
 O								 sO
 C	 C ₀	 C ₁						
ruka s prsty u sebe								
 B	 B ₀	 B ₁	 Ĥ	 B"	 B'''	 B=	 B~	 sB
ruka s prsty od sebe								
 5					 s5			
 Y			 Ŷ					
prsty vztyčené ze zavřené dlaně								
 D	 D ₀		 Ĥ	 D"	 D'''	 D=	 D~	
 V	 V ₀				 sV		 sV~	
 P			 Ĥ	 P"	 P'''	 P=	 P~	
 I								
 Y								
 R								

Příloha č. 3 – Výskyt znaků ve videích s přesnými časovými údaji

		Vánoce			Město			Operační sál		
	pohlaví	délka	znak (čas výskytu)	tvary ruky	délka	znak (čas výskytu)	tvary ruky	délka	znak (čas výskytu)	tvary ruky
Respondent 1	žena	0:40	PŘIPRAVOVAT (0:09)	O _T	0:20	ULICE (0:01; 0:14)	P	0:15	OPERACE (0:02; 0:13)	Y
			PSÁT (0:24)	A ⁺		AUTO (0:15)	B ₀ → B ⁺		PRSA (0:06)	B ₁ ^{III} (přímý)
			VÁNOCE (0:30)	B ₀		PRAHA (0:19)	Y			
			DÁREK (0:30)	O _T + B						
Respondent 2	žena	0:53	PŘIPRAVOVAT (0:06; 0:24)	O _T	1:03	PRAHA (0:02; 0:33; 0:47)	Y	1:13	OBRÁZEK (0:04)	B ₀ → B ⁺
			VÁNOCE (0:07; 0:26)	O _T		AUTO (0:06; 0:14; 0:46)	B ₀ → B ⁺		OPERACE (0:06; 0:32; 0:42; 1:09)	Y
			DÁREK (0:10; 0:37)	O _T + B		MOST (0:28; 0:30)	A ₀		PRSA (0:30; 0:34)	B ₁ ^{III} (oblouk.)
						OBRÁZEK (0:36)	B ₀ → B ⁺		PSÁT (1:04)	A ⁺
Respondent 3	žena	0:21	VÁNOCE (0:02; 0:13)	B ₀	0:12	PRAHA (0:02)	Y	0:34	OPERACE (0:04; 0:05)	Y
			PŘIPRAVOVAT (0:04)	O _T		ULICE (0:07)	B		PRSA (0:08; 0:09; 0:30)	B ₁ ^{III} (oblouk.)
			KUCHYŇ (0:17)	místo: trup		AUTO (0:08)	2A			
			DÁREK (0:11)	O _T + B						
Respondent 4	žena	0:46	KUCHYŇ (0:04)	místo: trup	0:41	OBRÁZEK (0:02)	D	0:27	OPERACE (0:02; 0:11)	Y
			DÁREK (0:37; 0:43)	O _T + B		AUTO 1 (0:08)	B ₀ → B ⁺		OBRÁZEK (0:20)	D
			PSÁT (0:39)	A ⁺		AUTO 2 (0:18)	2A		PRSA (0:21; 0:24)	B
Respondent 5	žena	0:08	VÁNOCE (0:03; 0:06)	B ₀	0:11	PRAHA (0:03)	Y	0:07	OPERACE (0:05)	Y
						MOST (0:04)	A ₀		PRSA (0:06)	B
						AUTO (0:06)	B ₀ → B ⁺			
Respondent 6	žena	1:38	OBRÁZEK (0:02)	B ₀ → B ⁺	1:42	OBRÁZEK (0:01)	B ₀ → B ⁺	1:16	OBRÁZEK (0:01)	B ₀ → B ⁺
			VÁNOCE (0:08)	B ₀		PRAHA (0:08; 0:20)	Y		OPERACE (0:06; 0:29; 0:44; 0:56; 1:05)	Y
			KUCHYŇ (0:21)	místo: trup		AUTO (0:40)	B ₀ → B ⁺		PRSA (0:21; 0:45)	B
			PŘIPRAVOVAT (0:27; 1:33)	O _T		MOST (1:36)	A ₀		PŘIPRAVOVAT (0:56)	O _T
			DÁREK (0:56; 1:04; 1:10)	O _T + O _T						
			ŠTĚSTÍ (1:09)	O _T + O _T						
součet		4:26:00			4:09:00			3:52:00		
průměr		0:44:20			0:41:30			0:38:40		
Respondent 7	muž	0:27	VÁNOCE (0:01; 0:21)	B ₀	0:34	PRAHA (0:10; 0:11; 0:14)	Y	0:36	OPERACE (0:07; 0:13; 0:20; 0:26; 0:34)	Y
			DÁREK (0:07; 0:11)	O _T + B		AUTO (0:16; 0:17)	2A		PRSA (0:08)	B
						MOST (0:30)	Y			
Respondent 8	muž	0:14	VÁNOCE (0:13)	B ₀	0:15	PRAHA (0:02)	Y	0:10	OPERACE (0:02; 0:05)	Y
			DÁREK (0:10)	O _T + O _T		AUTO (0:10)	B ₀ → B ⁺			
			KUCHYŇ (0:04; 0:06)	místo: hlava						
Respondent 9	muž	0:46	PŘIPRAVOVAT (0:13; 0:24)	O _T	0:46	PRAHA (0:13)	Y	0:58	OPERACE (0:05; 0:14)	Y
			VÁNOCE (0:30)	B ₀		AUTO (0:36)	B ₀ → B ⁺		PŘIPRAVOVAT (0:14)	O _T
			DÁREK (0:32)	O _T + B		MOST (0:42; 0:44)	A ₀		PRSA (0:25)	B
									OBRÁZEK (0:28)	B ₀ → B ⁺
Respondent 10	muž	0:27	DÁREK (0:20)	O _T + B	0:39	ULICE (0:02)	V	0:54	OPERACE (0:02; 0:16)	Y
						PRAHA (0:05)	Y		PRSA (0:18; 0:28)	B ₁ ^{III} (přímý)
						AUTO (0:19)	B ₀ → B ⁺			
						MOST (0:36; 0:37)	A ₀			
Respondent 11	muž	0:29	VÁNOCE (0:08)	B ₀	0:34	AUTO (0:24)	2A	0:40	OPERACE (0:04)	Y
			DÁREK (0:13)	O _T + B		MOST (0:33)	A ₀			
			KUCHYŇ (0:19)	místo: trup						
Respondent 12	muž	0:41	DÁREK (0:18; 0:21)	O _T + O _T	0:48	AUTO (0:05)	2A	0:55	OPERACE (0:02)	Y
			VÁNOCE (0:28)	B ₀		PRAHA (0:27; 0:28)	Y		PRSA (0:10; 0:27)	B ₁ ^{III} (oblouk.)
			KUCHYŇ (0:32)	místo: trup		MOST (0:42)	A ₀			
			OBRÁZEK (0:38)	D						
součet		3:04:00			3:36:00			4:13:00		
průměr		0:30:40			0:36:00			0:42:10		

Příloha č. 4 – Dotazník pro sběr metadat o respondentech

Respondent č.

Osobní údaje

pohlaví	muž / žena
věk	
místo narození	
místa všech navštěvovaných škol (město – typ školy) např. Plzeň – MŠ, ZŠ; Hradec Králové – SŠ	
aktuální místo pobytu	
zaměstnání	

Český znakový jazyk

jazyk rodičů/prarodičů	
první setkání s českým znakovým jazykem	
dominantní ruka	
znalost dalších znakových jazyků	

Příloha č. 5 – Informovaný souhlas s účastí ve výzkumu a se zpracováním osobních údajů

Informovaný souhlas s účastí ve výzkumu a se zpracováním osobních údajů

Informace o výzkumu:

Výzkum vzniká jako podklad pro bakalářskou práci, která je autorkou Karolínou Šikovou psána v rámci studia oboru Čeština v komunikaci neslyšících na FF UK. Bakalářská práce se zaměřuje na různé způsoby popisu obrázků v českém znakovém jazyce. Výzkumu se účastní 10-20 prelingválně neslyšících osob s mateřským jazykem českým znakovým jazykem, žijících v Praze a věkově se pohybujících mezi 15 a 35 lety. Úkolem každého respondenta je během cca 1-2 minut co nejdůtlněji popsat v českém znakovém jazyce 3 předložené obrázky. Popisy budou nahrávány a následně analyzovány. Účast ve výzkumu je dobrovolná, anonymní a neplyne z ní účastníkům nárok na žádnou odměnu.

Informace o účastníkovi výzkumu:

jméno a příjmení:

Prohlášení

Já níže podepsaný/-á potvrzuji, že

- a) jsem se seznámil/-a s informacemi o cílech a průběhu výše popsaného výzkumu (dále též jen „výzkum“);
- b) dobrovolně souhlasím s účastí své osoby v tomto výzkumu;
- c) rozumím tomu, že se mohu kdykoli rozhodnout ve své účasti na výzkumu nepokračovat;
- d) jsem srozuměn s tím, že jakékoliv užití a zveřejnění dat a výstupů vzešlých z výzkumu nezakládá můj nárok na jakoukoliv odměnu či náhradu, tzn. že veškerá oprávnění k užití a zveřejnění dat a výstupů vzešlých z výzkumu poskytuji bezúplatně.

Zároveň prohlašuji, že

- a) souhlasím se zveřejněním anonymizovaných dat a výstupů vzešlých z výzkumu a s jejich dalším využitím;
- b) souhlasím se zpracováním a uchováním osobních a citlivých údajů v rozsahu v tomto informovaném souhlasu uvedených ze strany Univerzity Karlovy, Filozofické fakulty, IČ: 00216208, se sídlem: nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1, a to pro účely zpracování dat vzešlých z výzkumu, pro účely případného kontaktování z důvodu zpracování dat vzešlých z výzkumu či z důvodu nabídky účasti na obdobných akcích a pro účely evidence a archivace; a s tím, že tyto osobní údaje mohou být poskytnuty subjektům oprávněným k výkonu kontroly projektu, v jehož rámci výzkum realizován;
- c) jsem seznámen/-a se svými právy týkajícími se přístupu k informacím a jejich ochraně podle § 12 a § 21 zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, tedy že mohu požádat Univerzitu Karlovu v Praze o informaci o zpracování mých osobních a citlivých údajů a jsem oprávněn/-a ji dostat a že mohu požádat Univerzitu Karlovu v Praze o opravu nepřesných osobních údajů, doplnění osobních údajů, jejich blokaci a likvidaci.

Výše uvedená svolení a souhlasy poskytuji dobrovolně na dobu neurčitou až do odvolání a zavazuji se je neodvolat bez závažného důvodu spočívajícího v podstatné změně okolností.

Vše výše uvedené se řídí zákony České republiky, s výjimkou tzv. kolizních norem, a bude v souladu s nimi vykládáno, přičemž případné spory budou řešeny příslušnými soudy v České republice.

Potvrzuji, že jsem převzal/a podepsaný stejnopis tohoto informovaného souhlasu.

Dne:

Podpis:

Příloha č. 6 – Multimediální příloha

- Respondent_1-a
- Respondent_1-b
- Respondent_1-c

- Respondent_2-a
- Respondent_2-b
- Respondent_2-c

- Respondent_3-a
- Respondent_3-b
- Respondent_3-c

- Respondent_4-a
- Respondent_4-b
- Respondent_4-c

- Respondent_5-a
- Respondent_5-b
- Respondent_5-c

- Respondent_6-a
- Respondent_6-b
- Respondent_6-c

- Respondent_7-a
- Respondent_7-b
- Respondent_7-c

- Respondent_8-a
- Respondent_8-b
- Respondent_8-c

- Respondent_9-a
- Respondent_9-b
- Respondent_9-c

- Respondent_10-a
- Respondent_10-b
- Respondent_10-c

- Respondent_11-a
- Respondent_11-b
- Respondent_11-c

- Respondent_12-a
- Respondent_12-b
- Respondent_12-c